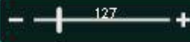
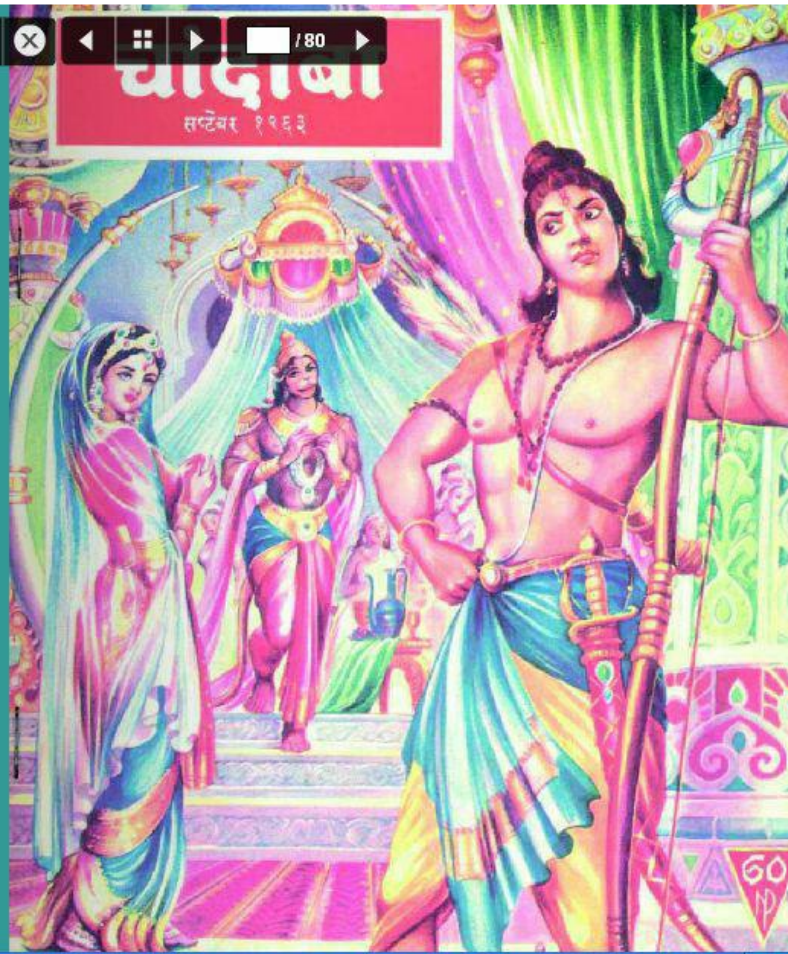

Fullscreen

/ 80

अल्लाउद्दिनानें मंगोल जातीच्या स्वाऱ्यांना फक्त थोपविलेंच नाहीं तर त्यांना कायमचा आळा बसावा यासाठीं हिन्दुस्तानाच्या पश्चिमोत्तर सीमा प्रांताच्या संरक्षणाची उत्तम व्यवस्थापण केली. ज्या मार्गानें मंगोल हिन्दुस्तानांत प्रवेश करीत त्या मार्गावरील सर्व किल्ल्यांची त्याचें डागडुजी केली व कित्येक नवीन किल्ले बांधले. गाजी मलिक (ग्यासुद्दीन तुघलक) याला सरहद्दीच्या रक्षणासाठीं मुख्य अधिकारी नेमलें. त्यानें मंगोल जातीला पंचवीस वर्षें एक पाऊल देखील पुढें टाकू दिलें नाहीं.

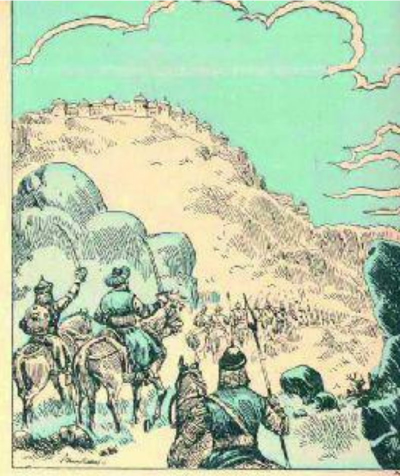
दिल्लीजवळ ज्या मंगोल लोकांनीं वसाहती केल्या होत्या. त्यांनीं बंड केलें, पण त्यांना त्यांत यश मिळालें नाहीं. सुलतानानें त्यांच्यापैकीं कित्येकांना उच्च अधिकाराच्या पदावरून काढून टाकलें. सुलतानाच्या वधाचा कट केल्याचें कळल्यावर तर २० ते ३० हजार मंगोल मुसलमानांची सुलतानानें कत्तल करविली.

अल्लाउद्दीन गादीवर असतां त्याच्या राज्याचा इतका विस्तार झाला कीं तें एक साम्राज्य झालें. हें साम्राज्य पन्नास वर्षें चालू होतें.

अल्लाउद्दिनाचा भाऊ उलघखान आणि वजीर नुसरतखान दोघांनीं एका मोठ्या सैन्यानिशी स. १२९७ मध्यें गुजराथवर स्वारी केली. त्यापूर्वीं देखील मुसलमानांनीं गुजराथवर स्वाऱ्या करून लूट केली होती. परंतु तेथें राज्य स्थापन करण्याचा विचार त्यांच्या मनांत आला नव्हता. या खेपेस गुजराथ मुसलमानांनीं काबीज केला. तेथला राजा कर्णदेव द्वितीय हा राजकन्या देवला हिला बरोबर घेऊन पळून गेला. राणी कमलादेवी ही अत्यंत रूपवती होती. ती शत्रूच्या हातीं कैद झाली व ती अल्लाउद्दिनाची प्रिय बेगम झाली.

ज्यांनीं मुसलमान धर्म स्वीकारला होता असे कांहीं मुसलमान रणथंभोर येथील राजा हमीरदेव याच्याकडे आश्रय मागायला गेले. अल्लाउद्दिनाला याचा अत्यंत राग आला. १२९९ मध्यें त्यानें आपला भाऊ व वजीर दोघांना त्यांचें पारिपत्य करण्यास पाठविलें. पण या युद्धांत अल्लाउद्दिनाच्या सैन्याचा पराभव झाला व त्याचा वजीर युद्धांत मारला गेला. तेव्हां स्वतः सुलतानानें स्वारी केली व १४०१ च्या जुलै महिन्यांत रणथंभोरचें राज्य जिंकलें. पण हा जय एक वर्ष भर किल्ल्याला वेढा दिल्यानंतर मोठ्या कष्टानें मिळाला. हमीरचा मंत्री रणमल्ल यानें विश्वासघात केला व शत्रूला सामील झाला. पण अल्लाउद्दिनानें त्याच्यावर विश्वास न करून त्याला बक्षिस देण्याऐवजीं त्याचा वध करविला. हमीर व त्याच्या आश्रयाला आलेल्या मुसल्मानांचा पण त्यानें वध करविला. अंतःपुरांतील स्त्रिया सती गेल्या.

अल्लाउद्दिनानें मेवाडवर जी स्वारी केली होती ती प्रसिद्धच आहे. असें सांगतात

कीं या स्वारीचें मुख्य कारण चित्तोडची राणी पद्मिनी हिचें सौंदर्य होतें. पद्मिनीचा पति राणा रत्नसिंह अल्लाउद्दिनाच्या हातीं कैद झाला. सुलतानाच्या खास तंबूत त्याला घेऊन जात असतां रजपुतांनीं त्याला सोडविलें व आपल्या राजाचें रक्षण केलें. चित्तोडच्या किल्ल्याच्या फाटकावर गोरा व बादल हे दोघे शूर भाऊ शत्रूला तोंड देण्यासाठीं ससैन्य उभे होते. त्यांनीं मुसलमान सैन्याला थोपवून धरलें. चित्तोडच्या किल्ल्याचें रक्षण होणें अशक्य आहे हें ओळखून राणी पद्मिनी व इतर हजारों

स्त्रियांनीं जोहार करून आपल्या पातिव्रत्याचें रक्षण केलें. अल्लाउद्दिनानें २६ ऑगस्ट १३०३ या रोजीं चित्तोड किल्ला जिंकला व आपला मुलगा खिज्रखान याला त्याचा अधिपति नेमलें. त्याच्या नांवावरून त्या शहराचें नांव खिज्राबाद असें पडलें.

स. १३०५ च्या शेवटीं माळवा देखील सुल्तानानें काबीज केला. उज्जैन, मंडू, धार व चंदेरी राज्यें देखील हळूहळू मुसलमानांच्या हातीं आलीं. आतां सर्व उत्तर हिंदुस्तानावर १३०५ पर्यंत खिलजी साम्राज्य कायम झालें.

अल्लाउद्दिनाची दृष्टि त्यानंतर दक्षिण हिंदुस्तानाकडे वळली. दक्षिणेंत त्या वेळीं चार मुख्य राज्यें होतीं व चारच मुख्य राजे होते. एक देवगिरीचें राज्य. तेथील रामदेवराव यादव हा एक धर्मभीरू पण पराक्रमी राजा होता. दुसरा प्रसिद्ध राजा म्हणजे काकतीय वंशी प्रतापरुद्र. त्याचें राज्य तेलंगणांत वरंगळ येथें होतें. तिसरा राजा होयसल वीरबल्लाळ तृतीय. त्याची राजधानी हळेबीड येथें होती व त्याचें राज्य हलींच्या म्हैसूर प्रदेशांत पसरलें होतें. चवथा राजा मारवर्मा कुलशेखर हा पांड्य राजा होता. मदुरा, रामनाद व तिनेवेली प्रदेश त्याच्या राज्यांत होते. याशिवाय आणखी अनेक लहान मोठीं राज्यें पण होतीं. नेल्लूर येथें तेलुगु चोळ वंशी मनुमसिद्धी तृतीय याचें राज्य होतें. ओरिसांत कलिंग गंगराज भानदेव राज्य करीत असे. केरळमध्यें रविवर्मा व मंगलोर येथें वंकिदेव अलुपेंद्र यांचीं राज्यें होतीं. परंतु यांच्यांत आपसांत परस्पर वैर होतें. अल्लाउद्दिनाच्या साम्राज्यविस्ताराला हेंच मुख्य कारण पुरें होतें.

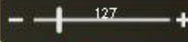
विलक्षण औषध

एक राजा होता. त्याला कोणत्याहि प्रकारची काळजी नव्हती. त्याचे मंत्री राज्यकार्यकुशल होते व म्हणून राज्यांत सर्वत्र शांतता नांदत असे. प्रजा सुखी होती व अन्नाचा सुकाळ होता. राजाचें काम काय तें खाणें पिणें व मौज करणें एवढेंच होतें. वर्षानुवर्षें सुखांत व विलासांत घालविल्यावर राजाचें शरीर सुटूं लागलें. पोट मडक्यासारखें मोठें झालें आणि उठून उभें राहणें किंवा दोन पावलें टाकणें देखील राजाला जड वाटूं लागलें.

पण स्वतःची ही स्थिति पाहून राजाला फार वाईट वाटलें. कोणाला तो झटपट काम करतांना किंवा धांवतांना पाही तेव्हां त्याला त्याच्याबद्दल मत्सर वाटे. आपला लठ्ठपणा कसा कमी होणार हें त्याला कळेना.

त्यानें आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला, म्हणाला—"राज्याचीं हजार कामें सोडून तुम्ही प्रथम याचा विचार करा. माझा लठ्ठपणा कमी झाला पाहिजे."

मंत्र्यांनीं वैद्यांचा सल्ला घेतला. त्यांनीं औषधें दिलीं. राजा औषधें घेई. पण पथ्यपाण्याची काळजी घेत नसे. म्हणून शरीर सुटायचें कमी होण्याऐवजीं जास्तच वाढूं लागलें. हा असाध्य रोग आहे असा विचार करून वैद्यांनीं तो नाद सोडून दिला. लठ्ठपणा जितका वाढत जाई तितका तो कमी करण्यासाठीं राजाच्या मनांत चिंता वाढूं लागली. शेवटीं राजानें आपल्या मंत्र्यांना सांगितलें कीं जो कोणी माझा लठ्ठपणा कमी करून दाखवील त्याला मी आपलें अर्धें राज्य

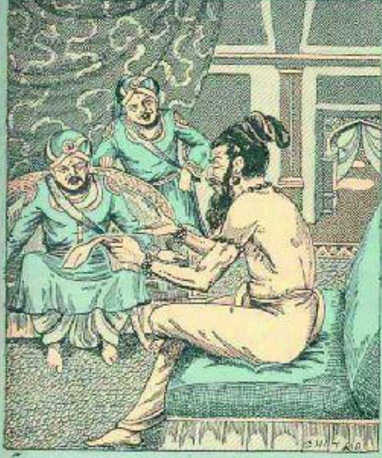

द्यायला तयार आहें. राज्यांत अशी घोषणा काढावी.

मंत्र्यांनीं आपसांत सल्ला करून घोषणा काढली. पण थोडी निराळ्या तऱ्हेनें. त्यांनीं असें जाहीर केलें कीं जो कोणी महाराजांचा लठ्ठपणा कमी करण्यासाठीं औषध पाणी करून त्यांत यश मिळवील त्याला अर्धें राज्य दिलें जाईल. पण जर का कोणी त्या प्रयत्नांत अयशस्वी झाला तर त्याला फाशी देण्यांत येईल. ही घोषणा ऐकून एकहि वैद्य किंवा मांत्रिक ती जबाबदारी घ्यायला धजला नाहीं

घोषणा केल्यावर देखील कोणी वैद्य हकीम पुढें येत नाहीं असें पाहून राजा हताश झाला. पण सुदैवानें एक साधु आला आणि म्हणाला—"मी राजाच्या आजाराचें निदान करून औषध द्यायला तयार आहें."

"आपण कोणतें औषध पाणी करणार?" मंत्र्यांनीं विचारलें.

"मी जें औषध पाणी करणार आहें तें राजाची जन्मकुंडली पाहून त्याप्रमाणें सुमुहूर्तावर करणार आहे. तेव्हांच मी काय औषध पाणी करणार तें सांगेन. तेव्हां प्रथम राजाची जन्मकुंडली मला दाखवावी." साधु म्हणाला.

मंत्र्यांनीं राजाची जन्मकुंडली आणून दिली. साधूनें ती पाहून विचारलें—"पूर्वी कधीं कोणाला दाखविली नाहीं तसें वाटतें?"

"कां दाखविली होती!" प्रधान म्हणाला.

"तरी देखील राजाला वीस दिवसांच्या आंत मरण येणार आहे ही गोष्ट कोणी सांगितली नाहीं?" आश्चर्य करीत साधूनें विचारलें.

मंत्र्यांनीं ज्योतिष्यांना बोलावून पुन्हां जन्मकुंडली दाखविली तेव्हां त्यांत राजाला दीर्घायुष्य असल्याचें त्यांनीं सांगितलें. म्हणून मंत्र्यांनीं रागानें साधूला तुरुंगांत बंद करून ठेवलें.

परंतु राजाच्या मनाला मात्र चटका लागला. लवकर मरण येणार! त्या काळजीनें राजा खंगूं लागला. त्याला अन्न जाईनासें झालें. शेवटीं पंधरा दिवसांनीं तो अर्धा झाला. साधूच्या बोलण्यावर त्याचा विश्वास जास्त जास्त वाढत गेला. मंत्र्यांनीं अनेक प्रकारें राजाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न करून पाहिला कीं साधूच्या बोलण्यावर विश्वास करूं नये. ज्योतिष्यांनीं जन्मकुंडली पाहून साधूचें म्हणणें खोटें असल्याचें सप्रमाण सिद्ध केलें असतां त्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून शेवटीं त्याचें बोलणेंच खरें करण्याचा प्रयत्न आहे कीं काय अशी आम्हांला भीति वाटत आहे.

पण राजानें त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें. शेवटीं राजानें अंथरूण धरलें आणि कोणाशीं बोलणें सुद्धां सोडून दिलें.

बीस दिवस झाले. एकविसावा दिवस उजाडला. तरी मरण न आलेलें पाहून

स्वत: राजालाच आश्चर्य वाटलें. तरी एक दिवस त्यानें वाट पाहिली. बाविसाव्या दिवशीं तो स्वत:च अंथरुणावरून उठला आणि मंत्र्यांना बोलावून त्यानें साधूला हजर करण्यास सांगितलें.

शिपाई साधूला घेऊन आला. त्याला पाहतांच राजा रागानें म्हणाला—"तूं स्वत: राजालाच असें फसवूं लागलास तर गरीब प्रजेला किती फसवीत असशील?"

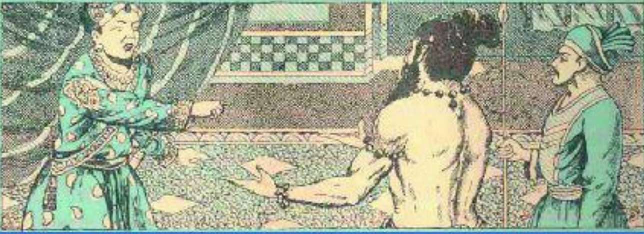
साधु स्मित करून म्हणाला—"महाराज! तुमची तब्येत सुधारल्याबद्दल मला बक्षीस देणार की शिक्षा याचा तुम्हीच विचार करा."

"तूं वीस दिवसांच्या आंत मरणार असें खोटें ज्योतिष सांगितलें होतेंस!" राजा प्रश्नार्थी म्हणाला.

"म्हणूनच तर त्या काळजीनें तुम्ही अन्नपाणी कमी केलें! त्या काळजींतच तुमचा लठ्ठपणा कमी झाला. मी ही युक्ति करून तुमचा इलाज केला. त्याचा महाराजांना फायदाच झाला. आतां मला शिक्षा देणार कीं बक्षीस तें महाराजांनींच ठरवावें."

तेव्हां कोठें राजाच्या व त्याच्या मंत्र्यांच्या डोक्यांत प्रकाश पडला. ज्योतिषी पण खूष झाले. त्यांचें म्हणणें खरें ठरलें होतें. परंतु वैद्यांच्या माना खालीं झाल्या. आजाराचें औषध त्यांना माहीत होतें. पण विलक्षण आजाराला विलक्षणच चिकित्सा लागते हें त्यांना कोठें ठाऊक होतें? असो.

या विलक्षण चिकित्सेमुळें राजाचा आजार बरा झाला होता खरा! त्यानें वचन दिल्याप्रमाणें आपलें अर्धें राज्य साधूला देऊन टाकलें. साधूनें त्याचा सांभाळ करण्याचें काम राजाकडेच दिलें. राजानें आनंदानें तें स्वीकारलें.

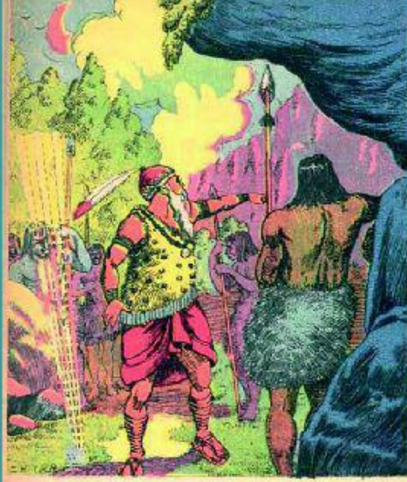

[१७]

[पंखवाल्या जातीचे लोक लबू वगैरेंच्या हातून निसटून निघून गेले. त्याच वेळीं श्वानकर्णाच्या अनुयायांनीं लबू व त्याच्या अनुयायांना घेरलें. पण जयमलनें श्वानकर्णी व मार्जार यांची मैत्री घडवून आणण्यासाठीं चातुर्यानें प्रयत्न करण्याचें ठरविलें. दोघांनीं मान्य केल्यावर त्यानें मार्जारच्या अनुयायाला मार्जारला बोलावून आणण्यास पाठविलें—पुढें वाचा.]

मार्जारचा अनुयायी अर्धी वाटच चालून गेला असेल, त्याला त्याचा सरदार आठ दहा अनुचरांसह येतांना भेटला. सर्व झाडींतून लपत छपतच येत होते. मार्जारनें आपल्या अनुयायाला पाहतांच विचारलें—"कां रे? कां पळतो आहेस? कोठें निघालास? तुम्हीं पंखवाल्यांच्या हातून सुटल्यावर श्वानकर्णीच्या अनुयायांनीं तुम्हांला घेरलें होतें ना? मग पुढें काय झालें?"

मार्जारच्या अनुयायानें श्वानकर्णीबरोबर जयमल वगैरेंचें जें बोलणें झालें तें सर्व सांगितलें व म्हणाला—"श्वानकर्णीनें त्याच्या पूर्वजांची ती दगडी गदा मागितली आहे. ती मिळाली तर तो आपल्याशीं वैर सोडून मैत्री करायला तयार आहे. जयमलनें हें

सांगण्यासाठीं व ती गदा घेऊन येण्यासाठींच मला इकडे पाठविलें आहे."

दगडी गदेचें नांव ऐकताच मार्जार दचकला व क्रुद्ध होऊन आपल्या अनुयायां-कडे पहात म्हणाला—"मी पहिल्यानेंच तुम्हांला बजावलें होतें. पण एकाची तरी अक्कल ठिकाणावर असेल तर ना? आतां ती गदा कोठें आहे हें मी कोणत्या तोंडानें जाऊन सांगूं?"

"त्या श्वानकर्णीलाच सांगा सरदार आपल्या पूर्वजांची गदा घेऊन आयला. आम्हांला त्याची गदा घेऊन काय करायचें आहे? त्या गदेखातर एकाचा बळी गेला आहे तेवढा पुरे आहे आम्हांला." मार्जारच्या अनुयायांपैकीं एक जण म्हणाला.

आतां मात्र मार्जारला मनस्वी राग आला. आपल्या हातांतला भाला दोनदां जमिनीवर आपटीत म्हणाला—"तो बलवान होता. कबूल, तरी आग ओकणाऱ्या त्या सिंहासमोर जाण्याची हिंमत कां केली त्यानें? गदा गेली आणि स्वतःचा जीव पण घालवून बसला कीं नाहीं?"

थोडा थांबून पुढें म्हणाला—"झालें तें झालें, सर्व श्वानकर्णीला जाऊन सांगूं या म्हणजे झालें."

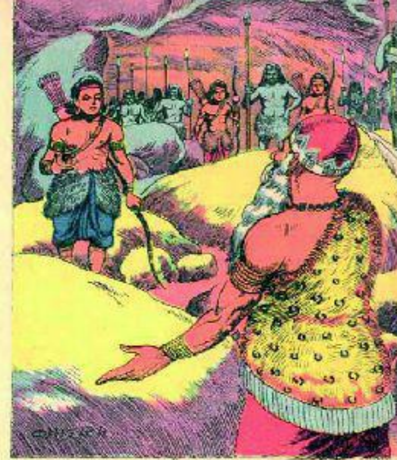
"आपण फक्त दहाच जण आहों आणि शत्रूच्या गुहेंत कसा प्रवेश करावयाचा? ते शेकडों आहेत. त्यांनीं अचानक छापा मारलाच तर आपल्या चिंधड्या उडवून नाहीं का टाकणार ते?" एकानें शंका केली.

"तुमचें सर्वांचें शौर्य काय तें हेंच का? इतके भितरे आहां तर ती गदा चोरून आणायला कोणी सांगितलें होतें तुम्हांला? आतां त्या सर्व गोष्टी बोलत बसल्याचा काय फायदा म्हणा! जयमल, लखू व तो रानटी गोमांग आपल्या धनुष्यबाणांचा उपयोग करून आपलें रक्षण करूं शकतील. त्यांच्या हातांतलीं हीं नवीन शस्त्रें आपल्याला माहीत नाहींत व त्यांना पण माहीत नाहींत." मार्जार म्हणाला.

मार्जार आपल्या अनुचरांसह लखू व त्याच्या अनुयायांना जाऊन भेटला. त्या वेळीं श्वानकर्णी क्रुद्ध दृष्टीनें पहात होता कीं मार्जारच्या हातांत किंवा त्याच्या अनुचराच्या हातांत ती गदा आहे कीं नाहीं. नसलेली पाहून तो जयमलला म्हणाला—"पाहिलेंस? कोठें आणली आहे त्यांनीं गदा? आतां त्यांच्याशीं मैत्री कसली?"

जयमलनें मार्जारच्या जवळ जाऊन विचारलें—"मार्जार! मी तुझ्या अनुयायाला हेंच तर सांगून पाठविलें होतें कीं ती गदा घेऊन ये! मग तूं कां नाहीं आणलीस ती? श्वानकर्णीशीं असेंच कायमचें वैर ठेवण्याचें तूं ठरविलें आहेस कीं काय?"

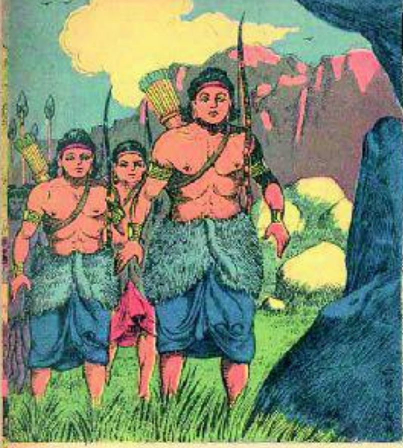
"मला कोणाशीं वैर ठेवण्याची इच्छा नाहीं. माझें कोणाशीं या रानांत वैर पण नाहीं. श्वानकर्णीनें माझ्याशीं शत्रुता करण्याचें ठरविल्यावर मी तरी काय करूं? मी तसल्या

दहा गदा आणून द्यायला तयार आहें. माझ्या अनुचरांनीं ती चोरली होती हें खरें आहे, मी कबूल करतों. पण त्यांनीं तें माझ्या सल्ल्यानें केलें नाहीं. मला विचारल्या शिवाय त्यांनीं तो मूर्खपणा केला." मार्जार म्हणाला.

"मला आमच्या पूर्वजांची गदा पाहिजे. त्याचें महत्व तुला काय कळणार? तूं हजार नकली गदा दिल्यास तरी त्या मला नकोत." श्वानकर्णी संतापून म्हणाला.

"ती मंत्रवलेली गदा आहे असें समजूनच माझ्या एका अनुचरानें ती नेली होती

तलावा काठच्या आग ओकणाऱ्या वाघाला ठार करण्यासाठीं. पण स्वतःचा जीव गमावून बसला." मार्जार म्हणाला.

"वरें तें सर्व राहूं दे! प्रथम ती गदा कोठें आहे सांग आम्हांला!" जयमलनें विचारलें.

"तो गदा घेऊन त्या सिंहाच्या गुहेंत शिरला तो परत कोठें आला? आतां ती गदा कोठें आहे, व तो जिवंत आहे कीं मेला हें मी आतां काय सांगूं?" मार्जार म्हणाला.

"खोटें! सर्व खोटें! माझा नाहीं या लबाडांच्या बोलण्यावर विश्वास!" श्वानकर्णी म्हणाला.

जयमल मार्जाराला जरा एका बाजूला बोलावून घेऊन गेला आणि त्याला विचारलें—"काय तें खरें सांग!"

मार्जार शपथ घेऊन म्हणाला—"तो चोरी करणारा आमच्या जातीचा होता. पण त्या चोरीविषयीं मला बिलकुल माहिती नव्हती. कोणाच्या तरी सांगण्यावरून त्यानें ही चूक केली."

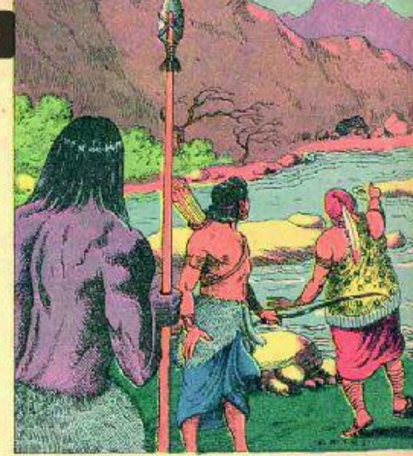
श्वानकर्णी जवळ येऊन जयमल म्हणाला—"श्वानकर्णी! मार्जारच्या बोलण्यावर मला वाटतें कीं तूं विश्वास करावा. तो म्हणाला तें खरें आहे. तुला तीच गदा पाहिजे असेल तर ती आणून देण्याची जबाबदारी आम्ही घेतों. तुम्ही दोघे वैर सोडून परस्परांशीं मैत्रीनें रहा."

"मार्जारच्या बोलण्यावर विश्वास करण्याचा अर्थ झाला ती गदा सिंहाच्या गुहेंत राहिली. त्या सिंहानें गदा घेऊन जाणाऱ्याला खाऊन टाकलें असेल, पण तो गदासुद्धां खाऊन टाकील असें नाहीं वाटत मला. पण त्या सिंहाच्या गुहेंत शिरून गदा कशी बाहेर आणावयाची?" श्वानकर्णीनें चकित होऊन जयमलला विचारलें.

"अजून तुला आमच्या शक्तीची खरी कल्पना आलेली दिसत नाहीं. चला, दाखवा आम्हांला ती गुहा!" असें म्हणत जयमल निघाला. लखू व गोमांग पण त्याच्या पाठोपाठ निघाले. मर्जार व श्वानकर्णी आपल्या अनुचरांबरोबर त्यांच्या पाठोपाठ निघाले. सर्व एका सरोवरच्याकाठीं येऊन पोंचले. त्या सरोवराला लागूनच एक डोंगर होता. त्या डोंगरांत पुष्कळ गुहा होत्या. एक ओढा सरोवरामधून निघून डोंगराला वळसा देऊन जात असलेला जयमलनें लखूला दाखवला.

"ती पहा गुहा! तीच त्या सिंहाची गुहा आहे. त्या गुहेंत गेल्यावर जिवंत परत येण्याचें नांव नको काढायला." मार्जारनें गुहा दाखवीत म्हटलें. श्वानकर्णीनें जयमलकडे पाहून मार्जारनें जें म्हटलें तें खरें आहे अशा अर्थानें जयमलकडे पाहिलें.

जयमल, लखू व गोमांग तिघे जरा एका बाजूला गेले आणि त्या सिंहाला ठार करावयाचें कीं नाहीं, आंत शिरायचें कसें वगैरे गोष्टीवर विचार केला. "आतां माघार घेणें शहाणपणाचें नाहीं. पण

त्या आग ओकणाऱ्या सिंहाला या बाणानें कसें मारावयाचें?

"आतां स्वतःचा प्राण गमावून बसावें लागलें तरी हरकत नाहीं. पण माघार घ्यायला मी तयार नाहीं" जयमल म्हणाला.

"माझें देखील तेंच मत आहे." लखूनें दुजोरा दिला.

"किती मोठें व शक्तिशाली सावज असलें तरी त्याला ठार करण्यास माझ्याकडे जालिम विष आहे. त्या विषांत बुडवून बाण मारला तर तो सिंह आपल्या केसाला देखील धक्का पोंचवूं शकणार नाहीं. पण

जर का नेम चुकला तर मात्र काय होईल हें कांहीं सांगतां येत नाहीं." गोमांग म्हणाला.

"आपण सर्वांनीं सावध राहालें पाहिजे एवढें खरें।" जयमल म्हणाला.

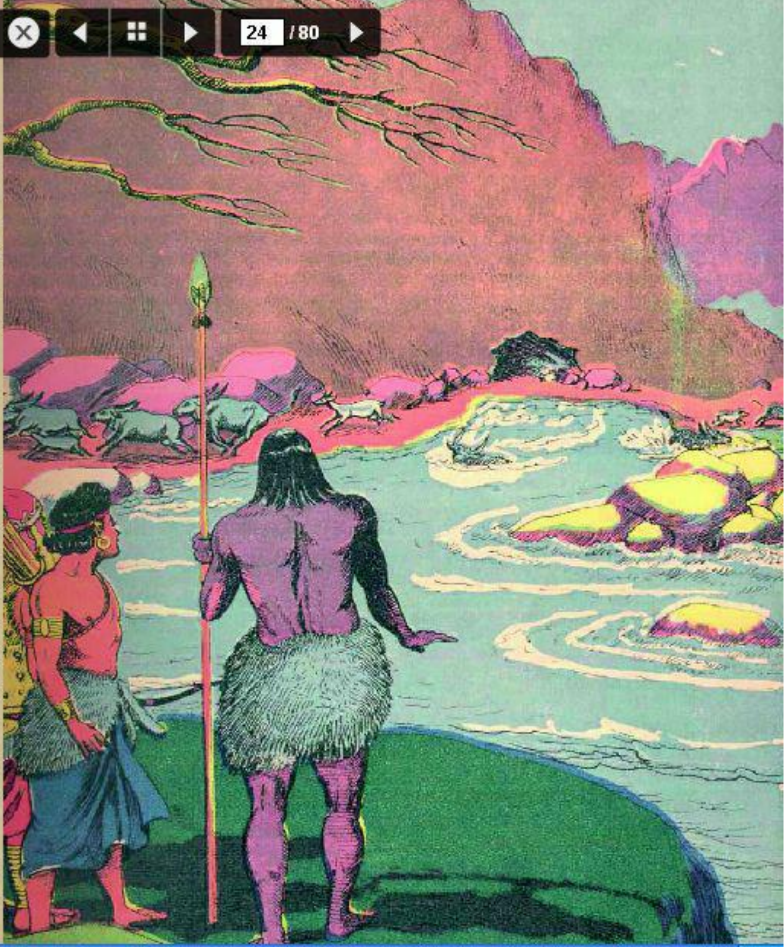
सिंह गुहेंत आहे कीं नाहीं हें कळावें म्हणून गोमांगच्या सांगण्यावरून प्रथम बकऱ्या, रेडे व म्हशींना त्या बाजूला पाठविण्याचें ठरलें." त्यांना पाहून सिंह त्यांना खायला त्यांच्यावर झडप तरी मारील किंवा त्याचा वास आल्याबरोबर जनावरें तरी परत फिरतील.

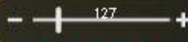
जयमलनें श्वानकर्णीला तें सुचवलें. त्याप्रमाणें त्यानें आपल्या अनुचरांना आठ दहा बकऱ्या व रेडे आणावयास पाठविलें. सर्वांनीं मिळून गुरां-बकऱ्यांना एका दोरीला बांधून त्या गुहेंच्या बाजूला हांकलें. सर्व जनावरें पाण्यांत शिरून पोहोत त्या डोंगराकडे निघालीं. पण अर्ध्या वाटेंतच थांबून भिऊन ओरडत परतलीं.

"सिंह गुहेंत आहे ह्यांत आतां शंका उरली नाहीं. पण सिंह जनावरांना खायला बाहेर कसा काय आला नाहीं?" मार्जार चकित होऊन म्हणाला.

तें ऐकून श्वानकर्णी जोरानें हंसला व म्हणाला—"तुझ्या त्या अनुयायानें सिंहाला माणसाच्या मांसाची चव कशी असते हें कळवून दिल्यावर तो जनावरांचें मांस कां बरें खाईल? मी म्हणतो तें खरें आहे कीं नाहीं याची खातरी पटवून घ्यायची असेल तर आपल्यापैकीं एकाला पाठवून गंमत पहा. सिंहानें बाहेर उडी मारली नाहीं तर मी नांव बदलून देईन."

श्वानकर्णीला रागानें उत्तर देण्यासाठीं मार्जार कांहीं बोलणार तेवढ्यांत जयमल

मध्येंच म्हणाला—"आतां तुम्ही परस्परांतलें भांडण थोडा वेळ विसरा. त्या सिंहाला ठार करून ती मंत्रवलेली गदा आणण्याची जबाबदारी आम्ही घेतों आपल्यावर. एक होडकें द्या आम्हांला."

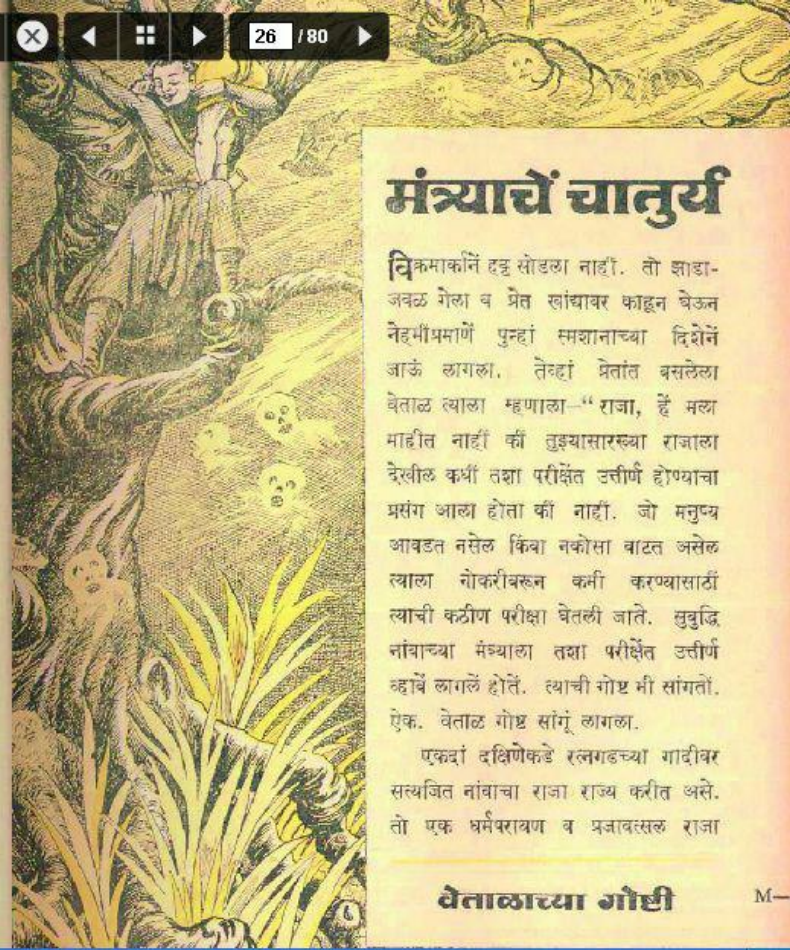
श्वानकर्णीच्या आज्ञेनें त्याच्या अनुयायांनीं झाडाच्या फांघा तोडून त्या एकाला एक जोडून जुजबी होडकें तयार केलें व जयमल वगैरे त्यावर जाऊन बसले. इकडे गोमांगनें तिघांचे बाण विषांत बुडवून तयार ठेवले होते. निघण्यापूर्वी जयमल मार्जारला व श्वानकर्णीला म्हणाला—"आतां तुम्ही येथें वाट पहात बसा किंवा परत जा. आम्ही एका तासानें ती गदा घेऊन परत येतों पहा!" दोघांनीं कांहींच उत्तर दिलें नाहीं. दोघांच्या अंगाला सिंहाच्या भीतीनें दरदरून घाम सुटला होता. त्यांना वाटलें कीं आतां हे काय परत येणार? त्यांच्या मनांतला विचार ओळखूनच कीं काय जयमल म्हणाला—"एका तासाची काय गरज? आम्ही पंधराच मिनिटांत परत येतों पहा. तुम्ही येथेंच थांबा गदा श्वानकर्णीला व सिंहाचें कातडें मार्जारला देऊं!"

होडकें निघालें व वाघाच्या गुहेजवळ जाऊन पोंचलें. "आंत चाहूल ऐकूं येत आहे मला." गोमांग म्हणाला.

"शंका कशाला? आपण प्रत्यक्ष आंत जाऊन पाहूं याच मुळीं!" लखू म्हणाला. होडकें कांठाला लागतांच लखूनें खालीं उडी मारली.

तिघे गुहेजवळ गेले. तिघांनीं आंत वांकून पाहिलें. [पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

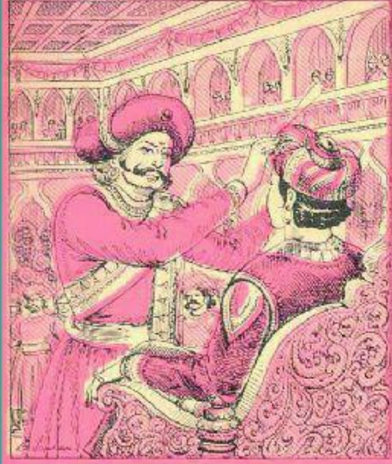

मंत्र्याचें चातुर्य

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो झाडाजवळ गेला व प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन नेहमींप्रमाणें पुन्हां स्मशानाच्या दिशेनें जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, हें मला माहीत नाहीं कीं तुझ्यासारख्या राजाला देखील कधीं तशा परीक्षेंत उत्तीर्ण होण्याचा प्रसंग आला होता कीं नाहीं. जो मनुष्य आवडत नसेल किंवा नकोसा वाटत असेल त्याला नोकरीवरून कमी करण्यासाठीं त्याची कठीण परीक्षा घेतली जाते. सुबुद्धि नांवाच्या मंत्र्याला तशा परीक्षेंत उत्तीर्ण व्हावें लागलें होतें. त्याची गोष्ट मी सांगतों. ऐक. वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

एकदां दक्षिणेकडे रत्नगडच्या गादीवर सत्यजित नांवाचा राजा राज्य करीत असे. तो एक धर्मपरायण व प्रजावत्सल राजा

होता. त्याचा मंत्री सुबुद्धि पण आपल्या नांवाप्रमाणें खरोखरच सद्बुद्धि व स्वामि-भक्त होता.

राजाला मृत्युंजय नांवाचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याचा स्वभाव बापाच्या अगदीं विरुद्ध होता. वाईट संगतींत पडून त्याला वाईट संवयीपण लागल्या होत्या. युवराजाला पोरवयांत वाईट संवयी लागल्या तर राज्याचें अहित होईल याचा विचार करून सुबुद्धि त्याला नीट वळण लावण्याची खटपट करी. पण त्यामुळें मृत्युंजयाच्या मनांत मंत्र्यावर राग होता. राजा झाल्यावर त्यानें मंत्र्याचा सूड घ्यायचें मनाशीं ठरवून ठेवलें होतें.

ती वेळ पण जवळच आली. सत्यजित महाराजांना वार्द्धक्य येऊं लागलें तसतशी आपल्या एकुलत्या एका मुलाचें वर्तन पाहून, त्यांची काळजी वाढूं लागली. वेळींच आळा घातला नाहीं तर मुलगा अंगाबाहेर जाईल असा विचार करून महाराजांनीं मंत्र्याला जास्त अधिकार दिले. त्यानंतर कांहीं दिवसांनीं महाराज मरण पावले.

वडील वारले तरी मंत्रीच अधिकार गाजवीत आहे हें पाहून युवराजाला जास्त राग आला. मयत महाराजांनीं मंत्र्याला किती अधिकार देऊन ठेवले होते हें सर्व दरबाऱ्यांना माहीत होतें. तरी राज्याभिषेक होईपर्यंत त्यानें वाट पाहण्याचें मनांत ठरविलें.

महाराजांचें श्राद्ध वगैरे आटोपल्यावर युवराजाचा राज्याभिषेक झाला. त्यानंतर मृत्युंजयनें खास दरबार भरविला व आपल्या मंत्र्याला बोलावून म्हणाला—"बाबांनीं तुमच्या बुद्धिमत्तेची वाखाणणी करून तुम्हांला जादा अधिकार दिले आहेत. मी देखील ते सर्व अधिकार तुमच्याकडेच ठेवूं इच्छितों. परंतु त्यापूर्वी सहज कुतूहल म्हणून तुमच्या बुद्धीची परीक्षा घेणार आहे. तुम्ही परीक्षेंत उत्तीर्ण झालांत तर मी आपले सर्व अधिकार देखील तुम्हांला देऊन टाकीन."

एवढें सांगून तो पुढें म्हणाला—"या करंडकांत मी दोन चिठ्ठ्या ठेवल्या आहेत. एकीवर 'होय' असें लिहिलें आहे व दुसरीवर 'नाहीं'." असें लिहिलें आहे. 'होय' म्हणून लिहिलेली चिठ्ठी तुम्ही उचलली तर तुम्ही खरोखरच बुद्धिमान आहांत हें सिद्ध होईल व जर 'नाहीं' म्हणून लिहिलेली चिठ्ठी उचलली तर बुद्धिमान नाहीं हें सिद्ध होईल. त्यावरून हें देखील सिद्ध होईल कीं तुम्ही आजपर्यंत आमच्या बाबांना फसवीत आलांत. पण जर का बरोबर चिठ्ठी उचललीत तर मात्र मी कबूल केल्याप्रमाणें आपले सर्व अधिकार तुम्हांला देईन."

सर्व दरबारी तें ऐकून स्तब्ध उभे राहाले. मंत्र्याचा पाणउतारा करून त्यांना कामा-वरून कमी करण्याच्या हेतूनें, व सुडाच्या भावनेनें नव्या महाराजांनीं हा घाट घातला असावा असें प्रत्येकाला वाटलें.

मंत्र्याची मुद्रा गंभीर होती. तो कांहींच बोलला नाहीं. करंडकावरचें झांकण उचलून त्यानें आंतली एक चिठ्ठी उचलली व फाडून फेंकून दिली व हात जोडून महाराजांना म्हणाला—"दुसऱ्या चिठ्ठींत जें कांहीं लिहिलें आहे तें चिठ्ठी उघडून महाराजांनीं स्वतःच वाचून दाखवावें."

सर्व चकित होऊन मंत्र्याकडे व महा-राजांकडे पाहूं लागले. मंत्र्यानें चिठ्ठी फाडून टाकल्याबद्दल महाराजांना राग येईल. पण मंत्र्यानें चिठ्ठी कां फाडावी? परंतु महाराजांनीं चिठ्ठी उघडून वाचून दाखविली.

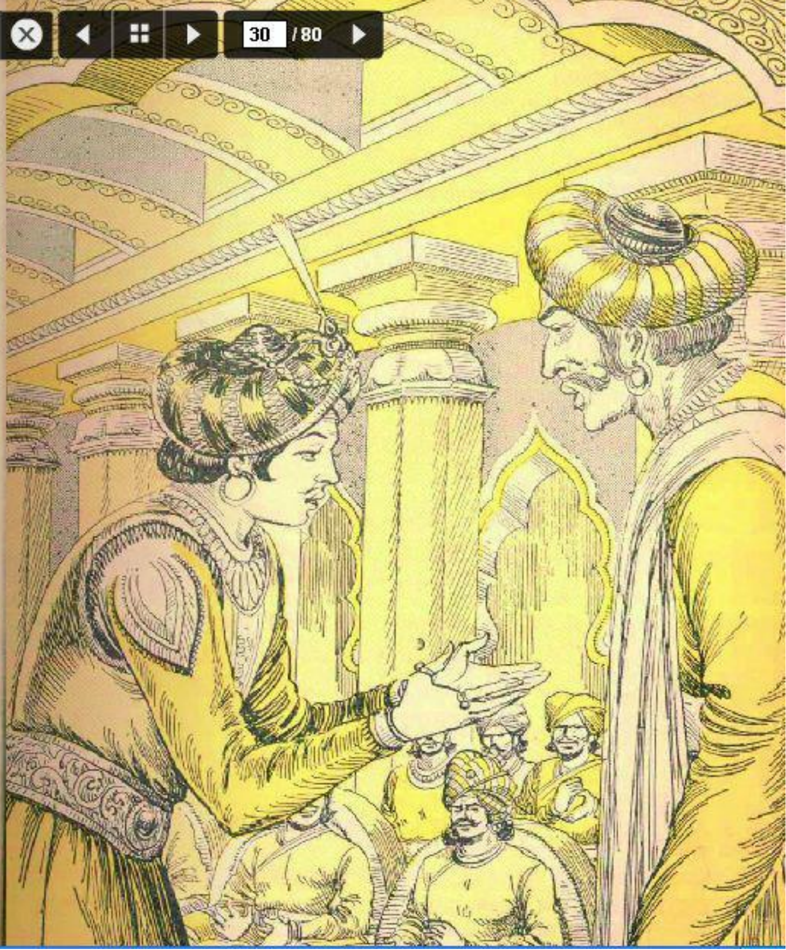

तीवर 'नाहीं' असें लिहिलें होतें. नंतर महाराज म्हणाले–"आपले मंत्री परीक्षेंत उत्तीर्ण झाले आहेत. मी वचन दिल्याप्रमाणें त्यांना आपल्या मंत्र्याच्या पदावर कायम करीत आहें व आपले सर्व अधिकार त्यांच्या हातांत देत आहें."

मंत्र्याच्या बुद्धिमत्तेंबद्दल दरबारी लोकांना मुळींच शंका नव्हती. महाराजांनीं दोन चिठ्ठ्या दिल्यावर मंत्र्याची मुद्रा थोडा-वेळ का होईना गंभीर झालेली पाहून दरबारी लोकांना आश्चर्य व भीति वाटली. त्यानंतर मंत्र्यानें एक चिठ्ठी उचलून ती स्वतः वाचली नाहीं कीं महाराजांना वाचायला दिली नाहीं. ती त्यानें फाडून टाकली. महाराज याबद्दल मंत्र्यावर रागाव-णार व कदाचित त्याला सुळावर चढव-तील किंवा निदान हद्दपार तरी करतील असें प्रत्येकाला वाटलें. परंतु महाराजांनीं दंड किंवा शिक्षा तर केलीच नाहीं, उलट मंत्रीपदावर त्याची कायमची नेम-णूक केली. त्यांतलें खरें रहस्य कोणालाच कळलें नाहीं.

सर्वांना आनंद झाला. तेव्हांपासून सुबुद्धीच्या सल्ल्याप्रमाणें मृत्युंजयवागूं लागला. त्याच्या राज्यांत देखील प्रजा सुखी झाली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें–"पण माझ्या मनांत एक दोन शंका आहेत. सुबुद्धिसारखा शहाणा मंत्री त्या मूर्ख राजाला सोडून कां नाहीं गेला ? तशा त्या निरर्थक परीक्षेला त्यानें मान्यता कां दिली ? आपलें मंत्रीपद कायम रहावें म्हणून ? कीं त्याला एवढा आत्मविश्वास वाटत होता कीं या परीक्षेंत आपण नक्की उत्तीर्ण होऊं म्हणून ? आणखी एक शंका आहे. मृत्युंजयाचा मंत्र्यावरील राग कमी कां झाला ? सुबुद्धीनें त्याच्यावर वशीकरण मंत्र वित्र टाकला होता

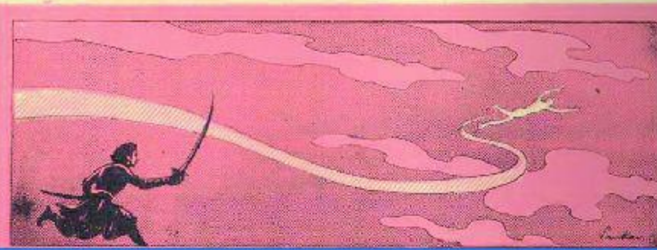
कीं काय ? तूं या सर्व शंकांचें समाधान केलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील."

"नवा राजा सुडाच्या भावनेनें ही परीक्षा घेत आहे हें मंत्र्याला माहीत होतें. पण नोकरी सोडून निघून गेला असतां तर आपल्या जुन्या धन्याला वचनाचें पालन न केल्याचें दुःख त्याच्या मनाला वाटलें असतें. आपण बरोबर चिठ्ठीच उचलूं असा खोटा आत्मविश्वास पण त्याच्या मनांत नव्हता. पण आपला पाणउतारा करण्यासाठीच तरुण राजानें ही परीक्षा ठेवली आहे. अर्थातच दोन्ही चिठ्ठ्यांवर "नाहीं" असेंच लिहिलेलें असणार हें मंत्र्याला चांगलें ठाऊक होतें. चिठ्ठी वाचल्याशिवाय फाडून टाकण्यांत त्याचा हेतु एवढाच कीं दोन्ही चिठ्ठ्यावर "नाहीं" असें लिहिलेलें आहे हें दाखविल्यास महाराजाचा आदर प्रजेच्या मनांत कमी होईल. तरुण राजाच्या कीर्तीला तो कलंक लागूं नये ही त्याची इच्छा होती. अशा तऱ्हेनें त्यानें आपल्या राजाच्या गौरवाचें रक्षण केलें. हें सर्व ओळखून मृत्युंजयानें आपल्या मंत्र्याला सर्व अधिकार दिले.

सुबुद्धिसारखें मंत्री मिळाल्यावर राजाला आपल्या राज्याच्या रक्षणाची व प्रजेच्या सुखाची काळजी करण्याचें कारणच काय ?"

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर नाहींसा झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला.

[श्री एन. लक्ष्मीनारायण यांच्या लेखनाच्या आधारें.]

मजनूचें प्रेम

[स्वामी रामतीर्थ कथा]

मजनूचें प्रेम खरोखरच अलौकिक प्रेमाच एक नमुना आहे. आपल्या प्रेमिकेच्या प्रेमांत त्याला वेड लागलें होतें. तो तिच्या शोधार्थ रानोमाळीं हिंडला. त्याला जडचेतन सर्व पदार्थांत त्याची प्रेमिकाच दिसे.

मजनू एका रानांत जात असतां बेशुद्ध होऊन एका जागीं पडला होता. त्याचा बाप त्याला शोधत तेथें आला व प्रेमानें कुरवाळून म्हणाला–"बाळ ! मी तुझा बाबा ! ओळखलें नाहींस का मला ?" पण मजनू त्याला ओळखूं शकला नाहीं. बापाला पण प्रेमिकेच्या नावानेंच तो हांक मारून बोलवूं लागला. "अरे मी तुझा बाबा आहें !" बाप म्हणाला. "बाबा !" मजनूनें चकित होऊन विचारलें.

मेल्यावर स्वर्गांत देवानें त्याला विचारलें–"वेड्या, तुझ्या प्रेमिकेवर तुझें जें एवढें प्रेम आहे त्यांतला एक शतांश जरी तूं माझ्यावर केलें असतेंस तर मी तुला देवदूत केलें असतें."

मजनू म्हणाला–"तूं जें म्हणालास त्याबद्दल मीं तुला माफ करतों. पण जर तुला मी हवा असेन तर तूं माझ्या प्रेमिकेचें रूप घेऊन ये !"

उमजलें नाहीं

मुलांच्या गप्पा चालू होत्या. आजोबा आंत आले. एक म्हणत होता "जीवात्मा!" दुसरा म्हणाला—"परमात्मा!" तिसरा—"मन, बुद्धि, अहंकार कांहीं तरी पोपटपंजीसारखें बोलत होता.

"काय रे चाललें आहे, मुलांनो?" आजोबांनीं विचारलें.

"कांहीं नाहीं बाबा! काल आजींच्या बरोबर आम्ही गेलों होतों कथेला. तेथें बुवा कांहीं कांहीं बोलत होते व आम्ही ऐकत होतों. तेंच आम्ही घोकीत होतों." मुलें म्हणाली.

"अरे पण. ते काय म्हणाले हें तुम्हांला कळलें का?" आजोबांनीं विचारलें.

"हो आम्हांला सर्व समजलें!" मुलें म्हणालीं.

"अरे समजलें खरें, पण उमजलें का?"

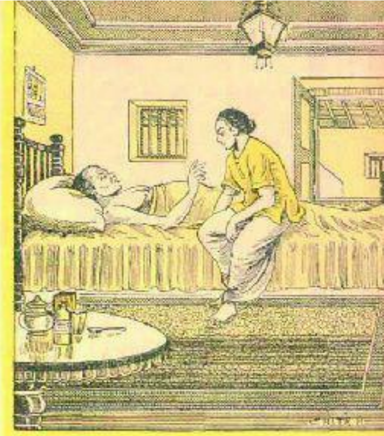
सर्व मुलें गप्प होतीं. "म्हणजे विट्ठ वाण्याच्या मुलाचीच गोष्ट झाली म्हणाव-याची!" आजोबांच्या तोंडून तेवढें वाक्य निघाल्याबरोबर सर्व मुलें "गोष्ट गोष्ट म्हणून ओरडूं लागलीं."

"सांगतों सांगतों. सर्व गप्प बसा!" असें सांगून आजोबांनीं खुर्चीवर बसत दोन्ही नाकपुड्यांत तपकीर कोंबली व गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एका गांवांत भिकूशेट नांवाचा एक श्रीमंत वाणी रहात असे. तो व्यापार तर करीतच असे. त्याबरोबर व्याकरण, न्याय इत्यादि विषयांचा त्याला नाद होता. तो जें कांहीं बोले त्याचा सरळ अर्थ वेगळा व गूढार्थ वेगळा असे. म्हणून त्याच्या संगतींत गमतीखातर कांहीं दिवस घाल-विण्यासाठीं मोठमोठे विद्वान व पंडित येत असत.

श्री. का. रा. मुजुमदार

भिकूशेटला एकुलता एक मुलगा होता. त्याचें नांव दगडू शेट असें होतें. पित्राजित व्यवहार कौशल्य किंवा विद्वत्ता दुर्दैवानें त्याला लाभल्या नाहींत. विद्याभ्यासपण बेताचाच. पण बाप जें कांहीं सांगे तें तो डोळे मिटून करीत असे.

पुढें कांहीं दिवसांनीं भिकूशेट आजारी पडला व आपला मरणकाळ जवळ येऊन ठेपलेला पाहून त्याला आपल्या मुलाची फार काळजी वाटूं लागली. औषध पाणी सर्व चालू होतें. पण त्या आजारांतून सुटका नाहीं हें ओळखून त्यानें आपल्या मुलाला जवळ बोलावून उपदेश केला. म्हणाला—"बाळ, तुला मी हिताच्या चार गोष्टी सांगत आहें. त्याप्रमाणें वागलास तर तुला व्यापारांत कधीं खोट येणार नाहीं. खरेदी कशी करावी व विक्री कशी करावी हें मी तुला कधीं सांगितलें नाहीं. तें नीट ऐकून घे जास्त किमतीवर माल विकत घेऊन कमी किमतीवर विकावें. असें केलेंस तर तुझ्या व्यापारांत नेहमीं बरकतच होईल." असें सांगून कांहीं दिवसांनीं भिकूशेट मरण पावला.

बाप वारल्यावर सर्व व्यापाराची जबाब-दारी लखूशेट वर येऊन पडली. त्यानें बापाच्या उपदेशाप्रमाणें वागायचें ठरविलें. त्याला त्याचा खरा मतितार्थ कळलाच नव्हता. जास्त किमतीवर विकत घेऊन कमी किमतीवर विकावें असाच अर्थ समजून त्यानें व्यापार करायला सुरवात केली. मूर्खांत मूर्ख व्यापारी देखील असली चूक करणार नाहीं. पण लखूशेटचा बापाच्या बोलण्यावर अंधविश्वास होता व बापाच्या

उपदेशाचा अर्थ त्याच्या समजुतीप्रमाणें त्याला जो कळला त्याप्रमाणें तो वागूं लागला. मग काय गांवभराचें गिऱ्हाईक त्याच्याच दुकानावर. दोन तीन महिन्यांत जवळ होता नव्हता तो पैसा लखूशेट घालवून बसला.

पुढें काय करावें हें लखूशेटला सुचेना. घर रिकामें व तिजोरी पण रिकामी. उरलें काय ते कांहीं कागदपत्र व चिठोऱ्या. त्या वाचीत असतां त्याला एका चिठ्ठींत हें वाक्य वाचायला मिळालें–"लक्ष्मी व कालवाहन यांच्या मध्य भागीं खणल्यास खणणाराला धनाचा सांठा सांपडेल!" तें वाचून लखूशेटला कांहींच बोध झाला नाहीं. लक्ष्मी व कालवाहन ही काय भानगड आहे? कोठें खणलें म्हणजे धनाचा सांठा मिळणार? लखूशेट. गांवांतल्या कांहीं माहीतगार विद्वानांकडे गेला आणि त्या वाक्याचा अर्थ विचारूं लागला. परंतु कोणाला देखील त्या वाक्याचा अर्थ कळेना. सर्व मनांतल्या मनांत हंसून म्हणत "हा लखूशेट जवळ होतें नव्हतें तें घालवून बसलाच आहे आणि आतां आहे ती अक्कल देखील उरलेली दिसत नाहीं." जास्त दरानें विकत घेऊन कमी भावानें तो विकत असे तें पाहूनच सर्व हंसत असत व त्याचें दिवाळें निघणार हें ओळखून होते. या वेड्या पिराच्या कोण नादीं लागणार!

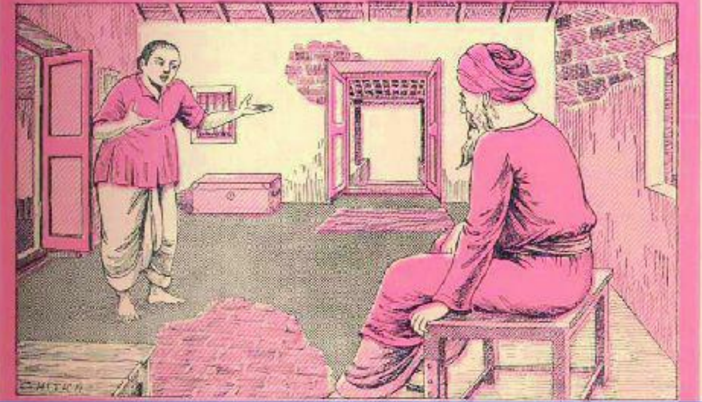
लखूशेट या मनःस्थितींत असतां त्याच्या घरीं दुरून त्याच्या वडिलांचा एक वृद्ध मित्र आला. तो भिकूशेटचा स्वभाव चांगला ओळखे. तो जें कांहीं सांगे किंवा लिही त्याचा कांहीं तरी खोल अर्थ असे हें त्याला माहीत होतें. भिकूशेट वारल्याचें ऐकून त्याला फार वाईट वाटलें. त्याहून जास्त वाईट वाटलें तें त्या घरची गरीबी पाहून. त्यानें लखूशेटला विचारलें–"एका एकी इतकी गरीबी कशी काय आली?"

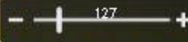
तेव्हां लखूशेट म्हणाला–"माझ्या बाबांनीं मरतांना मला सांगितलें हो तें कीं जास्त किमतीवर माल विकत घेऊन कमी किमतीवर विकावें. मी त्याप्रमाणें केलें व आतां ही स्थिति आहे आमची."

तो वृद्ध गृहस्थ म्हणाला–"अरे त्याचा अर्थ तुला कळला नाहींतर! कोणी समजूतदार व शहाणा व्यापारी जास्त दरानें माल विकत घेऊन कमी दरानें विकेल का? तूं तरी वेडापीरच दिसतोस. असा विचित्र उपदेश तुझे वडील तुला कसा देतील? निदान चार चौघांना विचारून तरी पहायचें होतेंस!"

"मग त्यांच्या म्हणण्याचा काय अर्थ?" लखूशेटनें विचारलें.

"जास्त माल ज्या किमतीवर विकत घेतला तितक्याच किमतीवर तो विकणें, म्हणजे दहा रुपयाला जास्त माल विकत घेतला समज. त्यांतला कमी माल दहाच रुपयाला विकणें. असा अर्थ झाला." वृद्ध गृहस्थ म्हणाला. बापाच्या उपदेशाचा अर्थ लखूशेटच्या तेव्हां लक्षांत आला. तो घरांत

गेला व तें चिठोरें घेऊन आला. तें चिठोरें वडिलांच्या मित्राच्या हातांत देत म्हणाला–"हें चिठोरें वाचून पहा. ह्यांत देखील असाच कांहीं तरी गूढार्थ आहे. मला नाहीं कळला.

तो वृद्ध गृहस्थ म्हणाला–"तुझा गोठा कोठें आहे? गाई कोठें बांधतोस?"

लखूशेट म्हणाला–"मी सर्व गाई विकून टाकल्या."

तो वृद्ध म्हणाला–"तूं त्या कोठें बांधीत होतास ती जागा तरी दाखविशील कीं नाहीं?"

लखूशेटनें तो गाई बांधीत होता ती जागा दाखविली आणि म्हणाला–"आम्ही येथें म्हशी बांधीत होतों."

"बरें तर ही मधली जागा खणायला सांग! लक्ष्मीचा अर्थ आहे गाय व काल-भैरवाचा अर्थ होतो म्हसोबा! समजलें!" तो वृद्ध म्हणाला.

लखूशेटनें त्याप्रमाणें ती जागा खणून पाहिली तर खरोखरच एक पेटी त्याला आंत सांपडली. पेटींत सोन्या चांदीच्या विटा होत्या. त्यानें आपल्या वडिलांच्या मित्राला पुष्कळसें सोनें दिलें व त्यांचे आभार मानले.

नंतर त्यानें बापानें दिलेल्या उपदेशा-प्रमाणें व्यापार केला. पुढें तो श्रीमंत झाला.

"तात्पर्य असें कीं कोणाच्याहि बोलण्याचा नुसता शब्दार्थ समजून घेऊन भागत नाहीं. स्वतःचें डोकें लढवून कांहीं गूढार्थ असेल तर तो समजून घ्यावयाचा असतो" आजोबा म्हणाले.

"समजलें पण उमजलें नाहीं." असें ओरडत मुलें निघून गेलीं.

भीमूचे पराक्रम

भीमूमुळें गाडीवानाला मालकाच्या शिव्या खाव्या लागल्या. तो स्वभावानें होता दुष्ट. भीमूनें त्याची अद्दल घडावी म्हणून आपला मुलगा धोंडू याला बोलावून तो म्हणाला–"हें बघ, मी गांवाला जात आहें. मी परत यायच्या आंत जमीनदाराच्या जांवयाला कांहींतरी सांगून गांवाबाहेर काढ. त्याला गांवाबाहेर काढल्याशिवाय मला चैन पडणार नाहीं."

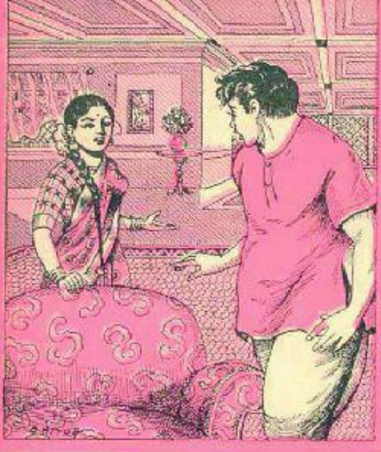
"बाबा, तुम्ही सांगाल तसें करतों. सांगा काय करूं?" धोंडूनें विचारलें. बापानें जें सांगायचें तें सांगितलें व निघून गेला.

धोंडू व भीमू दोघांची परस्परांशीं ओळख होतीच. त्यानें त्याच्याशीं मैत्री वाढवली. एकदां तो भीमूला म्हणाला–"भीमराव, तुम्ही घर जांवई होऊन राहालांत म्हणून सर्व तुम्हांला हंसत आहेत!"

"हंसत आहेत? कां? मला कां तें नाहीं कळलें. मी असें काय केलें?" भीमूनें विचारलें.

"तूं कांहीं करीत नाहींस म्हणूनच तर लोक हंसत आहेत. कोणी शिकला सवरलेला धडधाकट मनुष्य स्वस्थ बसून बायकोनें वाढलेल्या अन्नावर जगतो काय? म्हणून हंसत आहेत सर्व!" धोंडू म्हणाला.

भीमरावांना तें सर्व खरें वाटलें. तो मनांत म्हणाला–"धोंडू म्हणतो तें खरें आहे. मला बायकोच इतके दिवस वाढीत आली आहे. मी तिला कधींच वाढलें नाहीं. ह्यांत आपला मोठेपणा नाहीं.

आजी सर्व कामें मला करायला सांगे तें कां हें आतां मला कळलें. आजीकडे जाऊन सैंपाक करायला शिकून येऊं या. स्वत: सैंपाक करून बायकोला वाढूं लागलों कीं मग जगहंसें होण्याचें कारण उरणार नाहीं." असा विचार करून भीमू बायकोला म्हणाला—"मी आजीकडे चाललों आहें. सैंपाक करायला शिकून मग कांहीं दिवसांनीं परत येईन."

"सैंपाक करायची हौस असेल तर मी नाहीं का इथें शिकवायला?" लक्ष्मीनें विचारलें.

"त्यांत मोठें पण तें काय मिळणार मला? मला सैंपाक करतां येईपर्यंत मी या गांवांत राहणार नाहीं. सर्व मला पाहून हंसत आहेत." भीमू म्हणाला.

कांहीं तरी नवीन वारें डोक्यांत शिरलें आहे या गोष्टीची लक्ष्मीची खातरी पटली. म्हणून लक्ष्मीनें आणखी खोलांत जाऊन विचारलें. पण भीमू म्हणाला—"तें कांहीं नाहीं. मी आपलें काम पुरें होईपर्यंत येणार नाहीं. या गांवांत पाऊल देखील टाकणार नाहीं."

लक्ष्मी कांहींच बोलली नाहीं. तिनें नवऱ्याला जाऊं दिलें. बापानें तिला विचारलें कीं जांवई कोठें गेले आहेत, तेव्हां ती एवढेंच म्हणाली कीं आजीला भेटून येतों म्हणून सांगून गांवीं गेले आहेत.

वाटेंत एका गांवीं दुपारची वेळ होती. त्या गांवाच्या पाटलानें भीमूला पाहतांच जमीनदाराचा जांवई म्हणून ओळखलें आणि जेवून जा म्हणून फार आग्रह केला. भीमू जेवायला बसला तेव्हां पाटलाची बायको वाढायला आलेली पाहून भीमूनें विचारलें—"कां हो! नेहमीं पाटलीण बाईच वाढतात का?"

"हो, मग नाहीं तर कोण वाढणार? दुसरें बाई माणूस घरांत कोणी नाहीं!" पाटील म्हणाले.

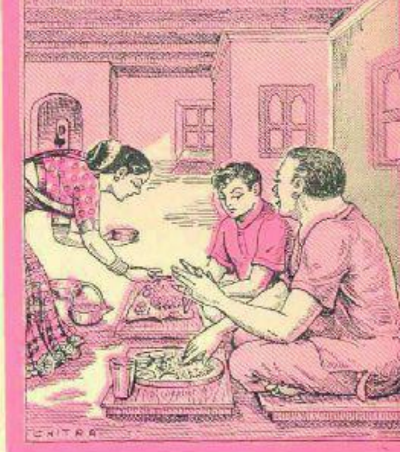
"तसें नव्हें, मी विचारतों, सैंपाक कोण करतें?" भीमूनें विचारलें.

"कां कांहीं कमी जास्त हवं आहे का?" पाटलानें विचारलें.

"नाहीं तसें नव्हें. म्हटलें सैंपाक नेहमीं पाटलीण बाईच का करतात? कधीं तुम्ही नाहीं का करीत?" भीमूनें विचारल्यावर पाटील हंसले व पाटलीण बाई पदराआड तोंड करून हळूच हंसली. भीमूला तें पाहून आश्चर्य वाटलें.

रात्रीं आणखी एका गांवीं भीमूला जेवावें लागलें. तेथें देखील घरच्या मालकीण बाईच सैंपाक करून वाढायला आलेल्या पाहून भीमूला आश्चर्य वाटलें.

आतां मात्र भीमूला राग आला. त्या धोंडूनें मला असें खोटें कां सांगितलें? त्याची हजेरी घेतल्याशिवाय चालायचें नाहीं. असा विचार करून भीमूनें आजीकडे जाण्याचा आपल्या मनांतला विचार काढून टाकला व सासुरवाडच्या गांवीं परतला. तो घरीं गेला नाहीं. सरळ धोंडूच्या घरीं गेला.

धोंडू जेवायला बसला होता व बायको त्याला वाढीत होती.

"कायरे धोंड्या! माझ्या जवळ असें खोटें कां बोललास? बायकोला वाढणारा एक पुरूषदेखील मी पाहिला नाहीं. स्वत: मी डोळ्यांनीं पाहून आलों आहे. प्रत्येक घरीं बायकाच सैंपाक करतात व वाढतात. स्वत: तुझ्या घरीं सुद्धां तुझी बायकोच सैंपाक करून वाढते आहे हें मी डोळ्यांनीं पाहातों आहें." भीमूनें जरा रागानेंच धोंडूला विचारलें.

"मी तसें का सांगितलें होतें भीमराव!" धोंडू बोलूं लागला. मध्येंच भीमू त्याला म्हणाला—"आतां आणखी एक खोटें बोलूं नकोस! तूं नव्हता का म्हणालास कीं बायकोनें वाढलेल्या अन्नावर कोणी जगतो का? पुरुषाचा त्यांत कमीपणा आहे! आणि आतां स्वतः काय करतो आहेस रे?" असें विचारीत त्यानें धोंडूचे केस धरले आणि त्याला उभें केलें. नंतर त्याला दोन लगावल्या. धोंडूची बायको घाबरूनच गेली. ती मोठ्यानें ओरडली. तिचा आवाज ऐकून शेजार पाजारचे लोक धांवले. सर्व प्रकार ऐकून ते म्हणाले—"भीमराव धोंडूच्या म्हणण्याचा अर्थ तुम्हांला कळला नाहीं. त्याचा अर्थ असा कीं नवऱ्यानें काम धंदा करून कांहीं तरी मिळकत करून आणली म्हणजे त्यांत त्याचा मान आहे. बायकोच्य श्रीमंतीवर त्याचा देह पोसला गेला तर त्यांत काय मान?"

"मग धोंडूनें तसें कां नाहीं सांगितलें?" भीमूनें विचारलें आणि घरीं आला.

लक्ष्मीनें विचारलें—"आजींना भेटून आलां का?"

"छे ग! त्या धोंड्यानें कांहीतरी खोटें सांगून उगीच मला त्रास दिला. मला सैंपाक करायची जरूरच नाहीं मुळीं. कांहींतरी काम केलें पाहिजे एवढेंच." भीमू म्हणाला.

"जमीनदारीची कामें पहात जा म्हणजे झालें. चला उठा जेवायला. पान वाढतें." असें सांगून लक्ष्मीनें पान वाढलें व भीमराव जेवायला बसले.

[पुढल्या अंकांत आणखी एक पराक्रम]

गंधर्व राजकन्या

[६]

गंधर्व राजाच्या कन्येला पाहाल्याबरोबर हसन बेशुद्ध होऊन पडला. तरुणींच्या वृद्ध सैन्य-नायिकेनें त्याला शुद्धीवर आण-ण्यासाठीं पुष्कळ प्रयत्न केला व तो शुद्धीवर आल्यावर त्याला बेशुद्ध होण्याचें कारण विचारलें तेव्हां तो म्हणाला—"ही दिसायला हुबेहूब माझ्या बायको सारखीच दिसते. पण ही ती नव्हे."

तें ऐकून गंधर्व राजाची कन्या हंसूं लागली व म्हणाली—"खरोखरच हा कोणी वेडा पीर दिसतो आहे. त्याच्या बोलण्या-वरून माझ्या व त्याच्या बायकोच्या रूपांत तसा जास्त फरक नाहीं. पण थोडा फरक आहे. पण तो फरक कळल्याशिवाय त्याची बायको कशी सांपडणार?"

"राजकन्या! तुमच्या व माझ्या बाय-कोच्या रूपांत थोडा देखील फरक नाहीं. पण मी माझ्या बायकोला खात्रीनें ओळखूं शकेन. तुम्ही दोघी समोरासमोर उभ्या राहालांत तर मी बायकोला खात्रीनें ओळखूं शकेन. परंतु दोघींत काय फरक आहे हें मला सांगतां मात्र येणार नाहीं." हसन म्हणाला.

यावरून राजकन्येला दोन गोष्टी स्पष्टपणें कळल्या. त्या तरुणाचें प्रेम आपल्याला मिळणें अशक्य व त्याची प्रेमिका आपल्या सहा बहिणींपैकीं कोणीतरी एक खास आहे. म्हणून तिला हसनचा राग आला व आपल्या त्या अज्ञात बहिणी विषयीं मत्सर वाटूं लागला. आतां ती बहीण कोण हें कळ-ल्यावर तिला व तिचा प्रियकर हा तरुण

श्री. शामराव माने

दोघांना कडक शिक्षा देण्याचें तिनें आपल्या मनाशीं ठरविलें.

ती म्हातारीला म्हणाली—"तूं सहाही बेटांवर जाऊन एकेकीला बोलावून घेऊन ये. त्यांना भेटून दोन वर्षे होऊन गेलीं. त्यांना सांग कीं मी त्यांना भेटायला बोलाविलें आहे आणि हें पहा, या तरुणाविषयीं एक चकार शब्द देखील त्यांच्याजवळ बोलूं नकोस."

म्हातारीला आपल्या मालकिणीच्या मनांतला खरा हेतु कळला नाहीं. असें नाहीं. ती सूज्ञ होती व तिनें सर्व राज-कन्यांना लहानपणीं स्वतःच्या मुलीसारखें वाढविलें होतें. राजकन्येच्या मनांत कांहीं-तरी दुष्ट हेतू आहे हें तिनें ओळखलें. ती एका मागून एक सर्व बेटांवर गेली. पांचही बहिणींना मोठ्या बहिणीकडे पोंचती करून शेवटीं सर्वांत धाकट्या बहिणीकडे गेली. गंधर्व राजाची ती सर्वांत लाडकी मुलगी होती. म्हणून तो तिच्याकडेच रहात असे. तो मुलीला पाठवायला तयार झाला नाहीं. तो असें देखील म्हणाला कीं सकाळपासून अपशकून होत आहेत. मी तिला पाठवायला तयार नाहीं. पण मुलगी म्हणाली—"मला अक्कानें बोलाविलें आहे. दोन वर्षें झालीं भेटून. मी भेटायला गेल्यें नाहीं तर तिला राग येणार नाहीं का? मागें मी बरेच दिवस भेटल्यें नाहीं तेव्हां तुम्हांला किती काळजी वाटत होती? मला मागच्या खेपेस यायला थोडा उशीर झाला होता. पण या खेपेस मी लवकर परत येईन."

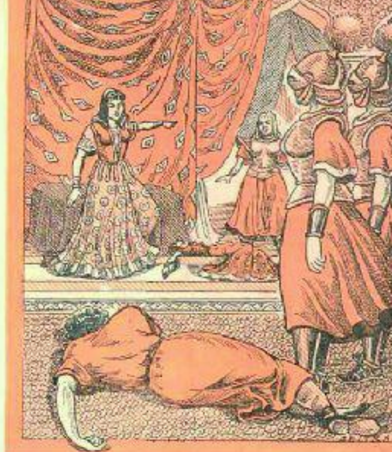
दोन दिवसांत परत येण्याची अट लावून बापानें तिला जाऊं दिलें. म्हातारी तिला घेऊन नूरुलअदाकडे गेली. त्या दोघी येण्यापूर्वीं नूरुलअदा राजवस्त्रें व आभूषणें परिधान करून सिंहासनावर येऊन बसली.

तिच्यासमोर हसन उभा होता. हातांत तलवारी घेऊन तरुणी त्याच्या दोन्ही बाजूला उभ्या होत्या. म्हातारीनें सर्व बहिणी आल्याचें कळविल्यावर तिनें एकेकीला घेऊन यायला सांगितलें. पाठच्या बहिणीला जवळ बसायला सांगून तिनें हसनला विचारलें—"हीच का तुझी बायको?"

त्या बहिणीला मोठ्या बहिणीनें एका पर पुरुषाला विचारलेला तो प्रश्न ऐकून आश्चर्य वाटलें. पण मोठ्या बहिणीसमोर बोलण्याची तिची छाती नव्हती.

"ह्यांचें सौन्दर्य व रूप जगांत कोठें मी पाहिलें नाहीं. यांच्या रूपांत व माझ्या बायकोच्या रूपांत फरक आहे ही व नाहीं ही. फरक काय आहे हें मात्र मला सांगतां येत नाहीं." हसन म्हणाला.

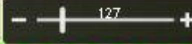
नूरुलअदानें एका मागून एक सर्व बहिणींना बोलावून हसनला तोच प्रश्न विचारला व हसननें तेंच उत्तर दिलें. शेवटीं सर्वांत धाकट्या बहिणीला म्हातारी घेऊन आली. तिला पाहतांच हसन मोठ्यानें ओरडला आणि बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. ती देखील बेशुद्ध होऊन बहिणीच्या सिंहासनवर पडली.

आणखी जास्त प्रमाण तें काय पाहिजे? म्हातारीनें आपल्या मालकाला वचन दिलें होतें कीं दोन दिवसांत परत आणीन. पण....

मत्सराग्नीनें नूरुलअदाच्या सर्व अंगांचा भडका उडून गेला. ती ओरडली—"उचला याला गांवाबाहेर फेंकून द्या." स्त्री सैनिका हसनला उचलून घेऊन गेल्या व त्यांनीं त्याला समुद्रकाठीं फेंकून दिलें.

हसनची बायको शुद्धीवर येतांच नूरुल अदा तिला म्हणाली—"निर्लज्ज! गंधर्वकुळांत तूं कशाला जन्माला आलीस. एक मर्त्य

मानवावर तुझें प्रेम? आणि तें देखील बाबांना कळविल्याशिवाय? इतकें करून शेवटीं तूं त्याला सोडून निघून आलीस आणि हें सर्व पाप तूं इतके दिवस लपवून ठेवलें होतेंस काय? चालती हो आमच्या घरांतून." पण एवढ्यानें तुला तुझ्या पापाचें पुरें प्रायश्चित्त मिळणार नाहीं. तुझी चामडी लोळवून तुला उभी जाळल्याशिवाय माझ्या-मनाचें समाधान होणार नाहीं. नंतर तिनें तिला एका खांबाला बांधायला सांगितलें आपल्या दासींना. एक छडी आणायला सांगून तिनें तिला स्वतःच्या हातानें झोडपून काढलें. ती बेशुद्ध झाल्यावर तिला एका अंधार कोठडींत नेऊन टाकलें. तिनें आपल्या वडिलांच्या नांवीं एक पत्रपण पाठविलें. त्यांत तिनें आपल्या बहिणीच्या अपराधाचा उल्लेख करून तिला काय शिक्षा देण्याचें तिनें ठरविलें आहे हें देखील कळविलें. तिनें तें पत्र एका दूताच्या हातीं वडिलां-कडे पाठविलें.

पत्र वाचून म्हाताऱ्याच्या डोळ्यासमोर काळोखीच आली. पण त्यानें लिहून कळविलें कीं तुझ्या बहिणीनें जो अपराध केला आहे त्या अपराधाबद्दल जी शिक्षा द्यावी ती थोडीच ठरेल. तरी तुला योग्य वाटेल ती शिक्षा द्यावी.

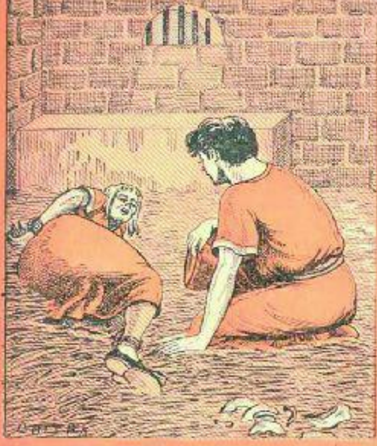
हसनला शुद्ध आली त्यावेळीं आपण समुद्रकाठीं असल्याचें त्याला कळलें. प्रेमिकेला भेटण्याची होती नव्हती ती आशा देखील नाहींशी झाली. स्वतःचा जीव वांचवून परत स्वदेशीं जाण्याचा विचार त्याच्या मनांत आलाच नाहीं. भ्रमिष्टा सारखा उठून तो पाय नेतील तिकडे जाऊं लागला. चालत असतां त्याच्या मनांत निरनिराळ्या प्रकारचे विचार येऊं लागले. मला समु-द्राच्या काठीं कोणी आणून टाकलें? बायकोला मी पाहिलें खरें, पण ती आतां कोठें बरें असेल? तिची भेट पुन्हां होईल का?

कांहीं अंतरावर त्याला दोन मुली एका टोपीसाठीं भांडत असलेल्या दिसल्या. त्या टोपीवर कांहीं तरी लिहिलेलें होतें. त्यानें त्यांना विचारलें—"कां भांडतां कां?" प्रत्येकीनें ती टोपी तिला मिळाल्याचें सांगितलें.

हसन म्हणाला—"मी एक दगड फेंकतो. जी पहिल्यानें दगड आणून देईल तिला मी ही टोपी देईन." दोघींनीं तें कबूल केलें.

हसननें एक दगड दूर फेंकला. दोघी तो आणायला धांवल्या. एक जणीला तो दगड मिळाला. ती धांवत परत आली. पण तिला तेथें हसन दिसला नाहीं. दुसरी पण परत आली. तिला देखील हसन दिसला नाहीं. दोघी चकित होऊन हसन कोठें आहे हें पाहूं लागल्या. हसनला त्याचें आश्चर्य वाटलें व टोपी घातल्या मुळें आपण त्यांना दिसत नाहीं हें देखील त्याला कळलें. तो ओरडून म्हणाला—"इकडे तिकडे काय बघतां, हा पहा मी येथें आहें."

ज्या बाजूनें आवाज आला त्या बाजूला दोघी पाहूं लागल्या. पण तिकडे तर कोणीच दिसेना. त्या घाबरल्या.

हसननें जवळ जाऊन त्यांना विचारलें— "या इकडे या! अशा रडतां काय?" हें ऐकून पण त्या जास्तच घाबरल्या व तेथून पळून गेल्या.

ती जादूची टोपी असल्याचें हसनला कळलें. त्याला फार आनंद झाला. आतां लपून गांवांत जातां येईल. आपल्याला कोणी ओळखणार नाहीं. असा विचार करून तो गांवांत गेला आणि ती म्हातारी कोठें दिसते का पाहूं लागला. एका जागीं खोलींत म्हातारीला कोणी तरी बांधून ठेवलें होतें. तें त्यानें पाहिलें. तो कोणाला दिसत नाहीं ह्याची खातरी करून घेण्यासाठीं त्यानें त्या खोलींतलीं दोन तीन भांडीं उचलून जमिनीवर पाडलीं. जवळ कोणी मनुष्य नाहीं. पण भांडीमात्र पडत असलेलीं पाहून म्हातारीला भीति वाटली. ती 'भूत भूत' म्हणून ओरडूं लागली.

"मी हसन आहें. तुला सोडवायला आलों आहें!" असें म्हणत हसननें डोक्यावरची टोपी काढली.

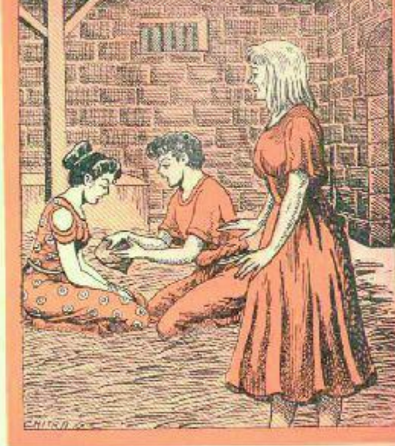
"अरे हसन! तूं कशाला आलास इकडे? तुला धरून आणण्यासाठीं थोरल्या राजकन्येनें शिपाई पाठविले आहेत. निघून जा कोठें तरी!" असें सांगून त्याच्या बायकोला तुरुंगांत टाकल्याचें देखील तिनें सांगितलें.

"आतां भिण्याचें कांहीं कारण नाहीं. मी तुला व माझ्या बायकोला सोडविण्या-साठीं आलों आहें. पहा ही टोपी." असें सांगून हसननें ती जादूची टोपी दाखविली.

टोपी पाहून म्हातारीला आश्चर्य वाटलें व आनंद पण झाला. म्हणाली—"तर मग लवकर ये. मला सोडव. मी तुझी बायको कोठें आहे हें दाखवितें."

त्याप्रमाणें हसननें तिला सोडविलें. डोक्या-वर टोपी ठेवून हसननें म्हातारीचा हात धरला. त्याबरोबर ती देखील अदृश्य झाली. नंतर दोघें हसनच्या बायकोला कोंडून ठेवलें होतें त्या खोलीजवळ गेलीं.

वाटेंत म्हातारीनें थोरल्या राजकन्येनें हसनच्या बायकोवर मारहाण करून तिला कसें तुरुंगांत टाकलें व स्वतः म्हातारीला पण कसें बांधून ठेवलें, हें सांगितलें.

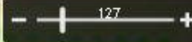

हसनची बायको ज्या खोलींत होती त्या खोलीं बाहेरचे पाहरेकरी हसनचा आवाज ऐकून घाबरून गेले. हसननें दरडावून त्यांच्याकडून किल्ल्या काढून घेतल्या. अदृश्य माणसाला बोलतांना ऐकून व त्याला भूत समजून पाहारेकऱ्यांनीं किल्ल्या काढून दिल्या व 'भूत' 'भूत' म्हणून ओरडत पळून गेले.

हसन म्हातारीबरोबर खोलींत गेला व बायकोला भेटला. दोघांना अपार आनंद झाला. गंधर्व राजकन्येला आश्चर्य वाटलें. तिनें विचारलें—"तूं आलास कसा? जमिनींतून कीं आकाशांतून? तूं निघून जा लवकर. माझ्या वहिणीनें तुला हुडकून काढण्यासाठीं आपल्या सैनिकांना पाठविलें आहे. मला ती जिवंत सोडणार नाहीं. निदान तूं तरी निसटून निघून गेलास तर वांचशील!"

"अग वेडे! मी तुला सुद्धां सोडवून बगदादला घेऊन जाण्यासाठीं आलों आहें. ही पहा टोपी!" असें सांगून त्यानें टोपी डोक्याला घातली. त्याबरोबर तो अदृश्य झाला. टोपी काढल्याबरोबर तो दिसूं लागला. तें पाहून राजकन्या चकितच

झाली. म्हणाली—"माझ्या चुकीमुळें तुला व सर्वांना किती त्रास झाला!"

"मी तुला सोडून आपल्या बहिणींना भेटायला गेलों ही माझीच चूक!" हसन म्हणाला.

नंतर हसननें टोपी घातली व बायकोचा हात धरला. तिनें म्हातारीचा हात धरला. तिघें अदृश्यपणें थोरल्या राजकन्येच्या महालाबाहेर निघून आलीं. हसनच्या बायकोनें आपल्या दोघां मुलांना एका जागीं लपवून ठेवलें होतें. तेथें पोंचल्यावर आपल्या त्या दोघां मुलांना पाहून हसनला आनंद झाला.

म्हातारीनें दोघां मुलांना खांद्यावर बसवून घेतलें. हसनची बायको अदृश्यपणें पक्ष्यांचीं तीन वस्त्रें घेऊन आली. तिघांनीं तीं वस्त्रें घातलीं व आकाशमार्गें सर्व बगदादला येऊन पोंचली. हसनबरोबर त्याची बायको व नातवंडें आलेली पाहून आनंदातिरेकानें हसनची म्हातारी आई बेशुद्ध होऊन पडली.

हसननें व त्याच्या बायकोनें दोघांची सेवाशुश्रूषा केली. ती शुद्धी वर आल्यावर राजकन्येनें आपल्या चुकीबद्दल तिची माफी मागितली. पुढें गंधर्व राजकन्येच्या सहवासांत हसनचा संसार सुखाचा झाला.

हसनच्या दोघां मुलांना खेळविण्यांत म्हाताऱ्या सेनानायिकेचा काळ आनंदानें जाऊं लागला. ती आपल्या मालकिणीला सुखी पाहून स्वतःला सुखी मानूं लागली. म्हाताऱ्या गंधर्वराजाला या सर्वांची कल्पना काय असणार? पण तो आपल्या लाडक्या लेकीच्या विरहानें आजारी पडला व त्यांतच त्याचा मृत्यु पण झाला. [संपूर्ण]

चाणक्याची गोष्ट

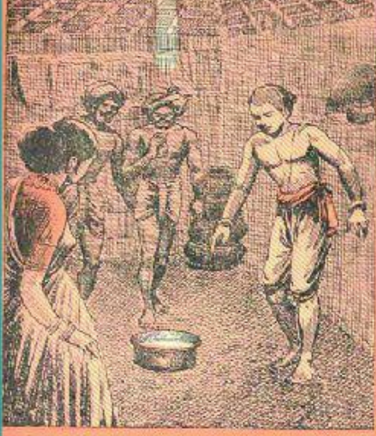
चणक गांवांत चणक नांवाचा एक ब्राह्मण होता. त्याच्या बायकोचें नांव चणकेश्वरी होतें. त्यांच्या मुलाचें नांव चाणक्य हाच तो प्रसिद्ध चाणक्य.

चाणक्याला जन्मतःच सर्व दांत होते. असें म्हणतात कीं जन्मतः दांत असलेला राजा होतो. त्याच्या पित्याचा मानसिक कल इहलौकिकापेक्षां पारलौकिकाकडे जास्त होता. आपला मुलगा ऐहिक सुखांत राहिला तर पारलौकिकाकडे दुर्लक्ष करील, म्हणून त्यानें मुलाचे सर्व दांत काढून टाकले. हें ऐकून कांहीं वृद्ध मुनि म्हणूं लागले कीं हा मुलगा अप्रत्यक्षपणें राज्य चालवील.

चाणक्य फार प्रखर बुद्धीचा होता. तो सर्व शास्त्रांत पारंगत झाला. विद्याभ्यास पूर्ण झाल्यावर त्याचें लग्न झालें.

एकदां त्याची आई माहेरीं गेली होती. तिच्या भावाचें लग्न असल्यामुळें तिच्या इतर बहिणी व नातेवाईक मंडळी जमली होती. तेथें ही निर्धन ब्राह्मणाची बायको म्हणून सर्वांनीं तिची चेष्टा केली. तिचा अपमान केला. घरीं आल्यावर ही गोष्ट चाणक्याला कळली. म्हणून तो धन मिळवण्यासाठीं घराच्या बाहेर पडला.

चाणक्यानें ऐकलें होतें कीं पाटलीपुत्र येथें राजा नंद हा ब्राह्मणांचा योग्य आदर सत्कार करतो. म्हणून तो त्याच्या दरबारीं गेला. तेथें एक जागा रिकामी आहे असें पाहून तो त्या जागेवर जाऊन बसला. ती जागा म्हणजे सिंहासनच होतें. सेवकांनीं त्याला त्या जागेवरून उठावयास सांगितलें. पण त्यानें त्याकडे लक्ष न देतां

आपलें कमंडलू, सोटा, रूद्राक्षाची माळ अशा एक एक वस्तु काढून त्या आसनावर ठेविल्या. हें त्याचें वागणें सेवकांना न आवडून त्यांनीं त्याला धक्का मारून त्या आसनावरून खालीं ओढलें. ह्या गोष्टींचा अपमान वाटून तेथल्या तेथें त्यानें प्रतिज्ञा केली कीं 'मी नंदाचें राज्य नष्ट करीन' आणि तो राजधानी सोडून निघून गेला.

ज्योतिष्यानीं चाणक्याविषयीं सांगितलेंच होतें कीं तो अपरोक्ष राहून राज्य करील. आतां तो राज्य करण्यास योग्य अशा व्यक्तीच्या शोधार्थ निघाला हिंडतां हिंडतां तो मोरांच्या राज्यांत गेला. तेथील मुख्य अधिकाऱ्याच्या मुलीला डोहाळे लागले होते आणि तिला चंद्राला पिऊन टाकवेंसें वाटूं लागलें होतें. ही गोष्ट चाणक्याला कळली. तेव्हां तो म्हणाला—"एका अटीवर मी तिची इच्छा पूर्ण करतों. हिला जो मुलगा होईल त्याच्या शिक्षणाची जबाबदारी माझ्यावर राहील." मुख्य अधिकाऱ्यानें व त्याच्या बायकोनें चाणक्याचें म्हणणें कबूल केलें.

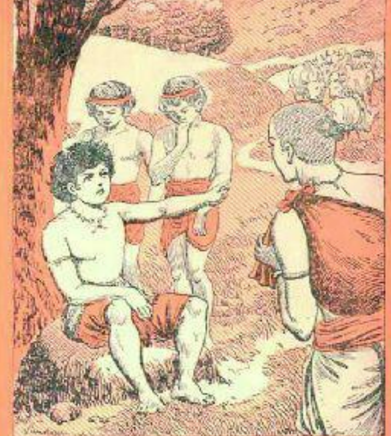
चाणक्यानें एका बागेंत एक झोपडी बांधवली आणि तिच्या छपरांला एक गोल चंद्राप्रमाणें भोंक ठेवलें. आणि तेथेंच एक दुधाची झारी भरून ठेविली. नंतर रात्रीं चांदणें पडल्यावर त्यानें त्या मुलीला बोलवून त्या भोंकांतून चंद्र दाखविला व म्हणाला—"पिऊन टाक त्याला."

ती मुलगी उंचावर उभी राहून त्या भोंकाशीं तोंड नेऊन पिऊं लागली तों खरोखरच तिच्या तोंडांत दूध पडलें आणि तो दिसत असलेला चंद्र नाहींसा झाला. म्हणजे वरून एका माणसानें बसून ते भोंक हळूं हळूं बंद केलें. त्या मुलीचें समाधान झालें. पुढें त्या मुलीला जो मुलगा झाला त्याचें नांव चद्रगुप्त ठेविलें.

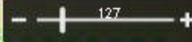
त्या नंतर चाणक्य पैसे मिळविण्यासाठीं निघून गेला. व कांहीं वर्षांनीं तो पुन्हां त्या गांवांत परत आला. गांवाच्या वेशी-जवळ त्याला कांहीं मुलें खेळतांना दिसलीं. त्यांतील एक राजा झाला होता. तो खरोखरच राजबिंडा दिसत होता आणि त्याचें वागणें देखील राजसी थाटाचेंच होतें. चाणक्याला तो मुलगा फार आवडला. पण त्याची परीक्षा पाहावी म्हणून त्यानें त्या लुटुपुटीच्या राजाजवळ दान मागितलें.

"तो पहा समोर गाईंचा कळप दिसत आहे ना? तो तुम्हीं घेऊन जा. मी तो तुम्हांला दिला आहे, म्हणून सांगितलेंत तर तुम्हांला कोणी अडवणार नाहीं." तो बालक म्हणाला.

चाणक्य त्या मुलावर खूश झाला. चौकशी करतां तो चंद्रगुप्तच आहे असें त्याला समजलें. तो त्या बालकाला म्हणाला—"अरे, तूं एवढा मोठा राजा आहेस, मग तुला राज्य नको का? चल मी तुला खरोखरचें राज्य मिळवून देतों." आणि तो चंद्रगुप्ताला आपल्या बरोबर घेऊन गेला.

त्या नंतर थोड्याच दिवसांत चाणक्यानें थोडें सैन्य जमविलें आणि पाटलीपुत्रावर हल्ला चढविला. राजाच्या सैन्यानें हा हल्ला परतवून लाविला. चाणक्याचें सैन्य सैरावैरां पळूं लागलें. नंदाच्या सैन्यानें त्याचा पाठलाग केला. चाणक्याची, चंद्रगुप्ताची व सैन्याची ताटातूट झाली. एक सैनिक ह्या दोघांच्या पाठीस लागला. बरेच दूर गेल्यावर त्यांना एक तळें दिसलें. त्या बरोबर चाणक्य संन्याशासारखा. एका झाडाखालीं बसला व चंद्रगुप्ताला पाण्यांत जाण्यास सांगितलें. चाणक्याची आज्ञा होतांच तो

पाण्यांत उतरला. एवढ्यांत पाठलाग करणारा सैनिक तेथें आला व त्यानें चाणक्याला विचारलें कीं येथून कोणी शिपाई पळत गेला का? चाणक्यानें चंद्रगुप्ताकडे बोट दाखविलें.

सैनिक घोड्यावरून उतरला. तलवार खालीं ठेविली काणि पाण्यांत उतरण्यासाठीं कपडे काढूं लागला. प्रथम त्यानें शिरस्त्राण काढलें. नंतर चिलखत काढलें. तेवढ्यांत चाणक्यानें त्याची तलवार उचलली व त्या शिपायाचें डोकें उडविलें. नंतर त्याच्याच घोड्यावर बसून ते दोघे पसार झाले.

"मी तुला पाण्यांत जाण्यास सांगितलें. तेव्हां तुला काय वाटलें रे?" चाणक्यानें विचारलें.

"गुरूची आज्ञा शिरसावंद्य मानून मी पाण्यांत उडी मारली." तें उत्तर ऐकून चाणक्याच्या मनाचें समाधान झालें. हा आज्ञाकारी सेवक आहे. ह्यालाच हाताशीं धरल्यास कार्यसिद्धि होईल.

घोड्यावरून पळून जात असतां आणखी एक स्वार त्यांचा पाठलाग करीत आला. ह्या वेळीं त्याला एक धोबी तळ्यांत कपडे धूत असलेला दिसला. चाणक्य त्याला

म्हणाला—"राजानें रागावून सर्व धोब्यांना पकडण्यासाठीं सैनिकांना सोडलें आहे. जा पळ लवकर. त्याबरोबर धोबी कपडे जागच्या जागीं टाकून निघून गेला. चाणक्यानें चंद्रगुप्ताला पाण्यांत उतरण्यास सांगून स्वतः कपडे धुण्यास सुरवात केली व पहिल्या सैनिकाप्रमाणेंच ह्या सैनिकाचा देखील समाचार घेतला.

दोघे पुन्हां घोड्यावर बसून पळून गेले. संध्याकाळीं ते एका गांवांत आले. तेथें कोठें जेवणखाणाची व्यवस्था होते का म्हणून पाहांत हिंडू लागले. एक घरापाशीं चाणक्यानें ऐकलें, "तुझी सुद्धां त्या चाणक्यासारखीच गत झाली आहे, बघ."

चाणक्याला ह्याचा उलगडा न झाल्यानें तो आंत शिरला व म्हातारीला त्याचा अर्थ विचारला. ती म्हणाली—"नाहींतर काय! माझ्या नातवाला मधला कढत कढत भात खायची कशाला घाई? बाजूबाजूनें निवत चाललेला नाहीं खाऊं? त्या चाणक्यानें कशी घाई करून प्रथम राजधानीवरच स्वारी केली? अगोदर सभोवारचे मुलख जिंकून मग राजधानीकडे वळला असता तर? हें कसें समजलें नाहीं त्याला?"

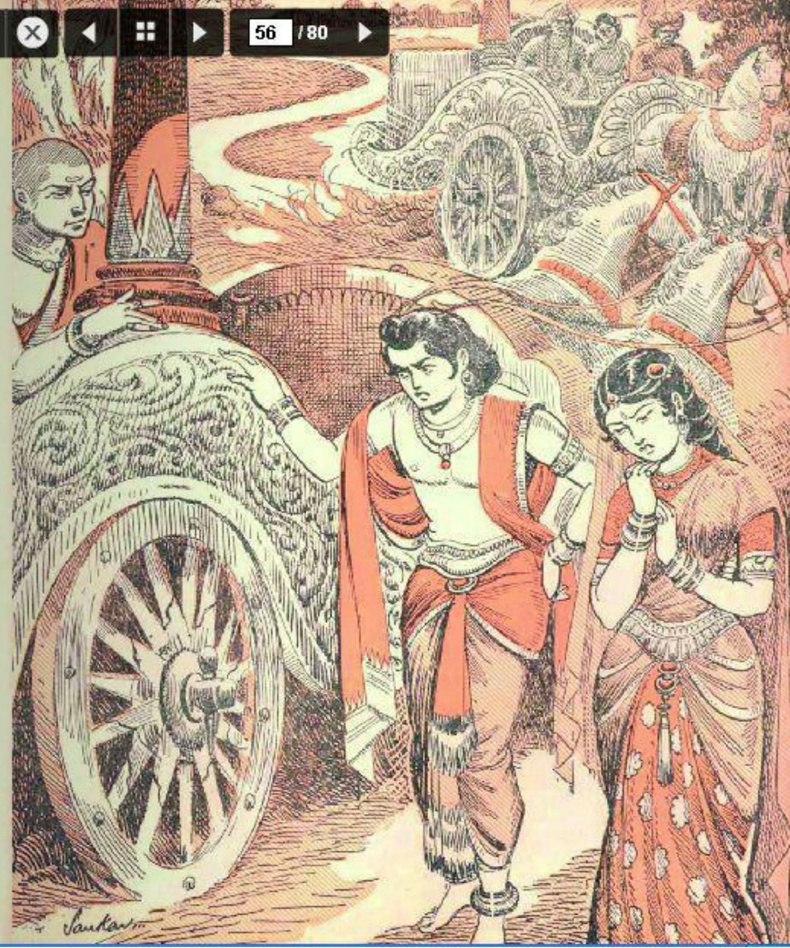

प्रखर बुद्धीच्या चाणक्याला उमज पडायला वेळ लागला नाहीं. तो डोंगराळ प्रदेशांत गेला. तेथील पर्वतक राजाशीं मैत्री केली. दोघांनीं मिळून नन्दाचा पराभव करून अर्धें अर्धें राज्य वांटून घेण्याचें ठरविलें. ह्याप्रमाणें दोघांनीं सैन्यें जमा करून नंदाच्या राज्यावर स्वारी केली. तरी एक गांव देखील त्यांच्या हातीं आलें नाहीं. ह्याचें कारण जाणण्यासाठीं चाणक्यानें त्रिदण्डी संन्याशाचा वेष घेतला व गांवांत गेला.

तेथें त्याला समजलें कीं त्या गांवांत सप्तमातृकालयांतील सात देवी त्या नगराचें रक्षण करीत असतात. तरी देखील सैन्याचा वेढा पडल्यामुळें लोक अगदीं कंटाळून गेले आहेत. एका संन्याशाला नगरांत आलेले पाहून प्रतिष्ठित लोकांनीं त्याला विचारलें– "महाराज, हा वेढा केव्हां उठेल?" "जेव्हां सप्तमातृका देऊळ सोडून जातील तेव्हां." चाणक्यानें उत्तर दिलें. नागरिकांनीं त्याच्या सांगण्यावर विश्वास करून देवळांतून मूर्ती हालविल्या. चाणक्यानें आपल्या योजनेची पूर्व सूचना चंद्रगुप्ताला दिलेली होतीच. चाणक्याचा इशारा होतांच चंद्रगुप्तानें सैन्य माघारी घेण्यास सुरवात केली. वेढा उठल्याचें पाहून नागरिकांना बरें वाटलें. त्यांनीं आनंदोत्सव करण्यास सुरवत केली. अशा स्थितींत चाणक्यानें पुन्हां हला चढवून तें नगर काबीज केलें.

नंतर त्यानें आजूबाजूचे प्रदेश प्रथम काबीज करून मग पाटलीपुत्रावर हला केला ह्या वेळीं मात्र नंदाचा पराभव झाला. चाणक्यानें नंदाला जिवंत पकडलें आणि सोडून देऊन राज्याच्या बाहेर निघून जाण्यास सांगितलें. जातांना एका रथांत जेवढी संपत्ति नेतां येईल तेवढी नेण्याची त्याला परवानगी दिली.

नदानें थोडी धन संपत्ति रथांत घातली आणि आपल्या दोघी राण्या व एक कन्या यांसह बाहेर पडला.

वाटेंत त्याला चंद्रगुप्त भेटला. त्याला पाहातांच नंदाची मुलगी दुर्धरा त्याच्यावर मोहित झाली. तिची ती अवस्था पाहून नंदानें तिला चंद्रगुप्ताकडे जाण्याची परवानगी दिली. ती आपल्या रथांतून उतरून चंद्रगुप्ताकडे गेली व रथांत बसूं लागली. तेवढ्यांत त्या रथाच्या चाकाचे नऊ तुकडे झाले. हा अपशकून समजून चंद्रगुप्त तिचा स्वीकार करण्यास तयार होईना. तेव्हां चाणक्य म्हणाला—"हा अपशकुन नव्हे, हें शुभसूचक आहे. ह्याचा अर्थ तुमचा वंश नऊ पिढ्यापर्यंत राज्यावर राहील.

ह्यानंतर चंद्रगुप्तानें राजवाडा ताब्यांत घेतला. ठरलेल्या करारा प्रमाणें पर्वतक व चंद्रगुप्त यांनीं अर्धी अर्धी संपत्ति वांटून घेतली आणि राज्याचेहि दोन भाग करून अर्धे अर्धे वाटून घेतले.

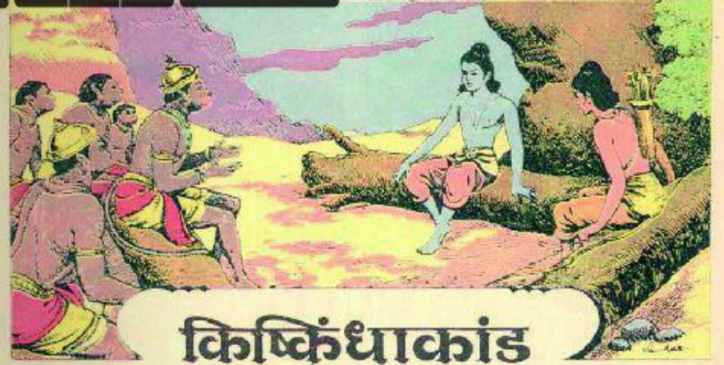
नंदाच्या दासी मध्यें एक दासी फार मोहक होती. पर्वतकची दृष्टि तिच्यावर गेली व त्यानें तिला मागून घेतलें. तिच्याशीं लग्न करण्याच्या इच्छेनें त्यानें अग्नि समक्ष तिचा हात धरला. पण दुर्दैव बिचाऱ्याचें. ती मुलगी विषकन्या होती. तिचा हात हातांत धरतांच तिच्या घामांतील विषामुळें तो तत्काळ मरण पावला.

अशा तऱ्हेनें पर्वतकाला दिलेलें अर्धें राज्य सुद्धां चंद्रगुप्ताला मिळालें.

चाणक्यानें स्वत: गादीवर बसल्याशिवाय राज्यकार भार चालविला. चंद्रगुप्तानें गुरूच्या आज्ञेबाहेर कधीं कांहीं केलें नाहीं.

[पुढील अंकी समाप्त]

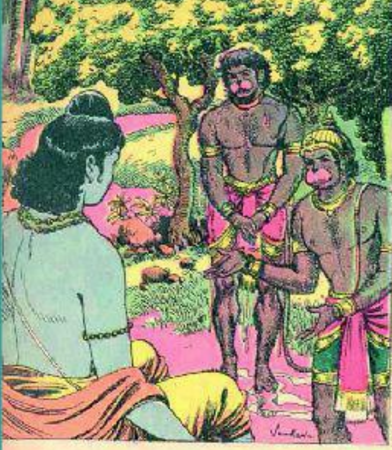
किष्किंधाकांड

वालीच्या मरणाचें दु:ख असह्य होऊन तारा विलाप करूं लागली. रामाकडे पाहून ती म्हणाली—"रामा, ज्या बाणानें तूं वालीला परलोकीं पाठविलेंस त्या बाणानें मलाहि त्याच्याकडे पाठीव. तो माझी तेथें वाट पाहात असेल. रामा तूं ज्याप्रमाणें सीतेच्या विरहानें विव्हळ झाला आहेस त्याप्रमाणें वालीला देखील विरहदु:ख नाहीं का होणार? आतां मी केवळ प्रेतवतच आहें म्हणून मला मारल्यानें तुला स्त्री-हत्येचें पाप लागणार नाहीं."

ह्याप्रमाणें विलाप करीत असलेल्या ताराचें रामानें सांत्वन केलें. नंतर सुग्रीवाला शांत करून वालीच्या उत्तरक्रियेची त्याला आठवण करून दिली, व क्रियाकर्म करण्याची सर्व जबाबदारी त्यानें लक्ष्मणावर टाकली.

लक्ष्मणानें वानरांच्या मदतीनें पालखी आणविली. नंतर अंगद व सुग्रीवानें मिळून त्याला पालखींत ठेविलें व नदीकिनाऱ्यावर नेलें. त्याच्या पाठोपाठ त्याच्या सर्व स्त्रिया पण चालल्या होत्या. नदीच्या काठावर चांगलीशी जागा पाहून चिता रचली. त्यांवर वालीला ठेविलें आणि अंगदानें विधिवत त्याला अग्नि दिला.

तदनंतर हनुमान रामाला म्हणाला—"आपण आतां किष्किधानगरांत यावें

आणि सुग्रीवाचा राज्याभिषेक करावा."

"हनुमाना, वडिलांच्या आज्ञेमुळें मी शहरांत जाऊं शकत नाहीं. चौदा वर्षें मला हें व्रत पाळावयाचें आहे. ह्यासाठीं तुम्हीं सर्व मिळून त्या सर्वांना किष्किंधेंत घेऊन जा, तेथें यथाविधि सुग्रीवाचा राज्याभिषेक करा व अंगदालाहि युवराज पदाचा अभिषेक करा. होय, अंगदाच्या बापाची तशी इच्छा आहे. आतां पावसाळा सुरूं होत आहे. तोंपर्यंत आम्ही ऋष्यमूक पर्वतावर एकाद्या गुहेंत राहातों. पावसाळा संपताच सीतेच्या शोधाच्या तयारीला लागण्याची सुग्रीवाला आठवण करून द्या."

रामाच्या आज्ञेप्रमाणें किष्किंधा नगरांत मोठ्या थाटानें सुग्रीवाचा राज्याभिषेक झाला. त्यावेळीं हनुमान, जाम्बुवान, नलनील वगैरेंनीं सोन्याच्या कलशांतून सप्त नद्यांचें पाणी आणून त्याला अभिषेक केला. नंतर सुग्रीवानें अंगदाचाहि युवराज्याभिषेक मोठ्या आनंदोत्साहानें केला.

तदनंतर सुग्रीव रामलक्ष्मणाकडे गेला. त्यांना राज्याभिषेकाचा सोहाळा कसा आनंदानें व उत्साहानें पार पडला त्याचें वर्णन करून सांगितलें. प्रजेनें नव्या राजाचें कसें स्वागत केलें वगैरे सर्व गोष्टी निवेदन केल्या. मग रामाचा आशीर्वाद घेऊन तो किष्किंधा नगरीस गेला आणि आपली बायको रुमा हिच्या सह सुखानें राहूं लागला.

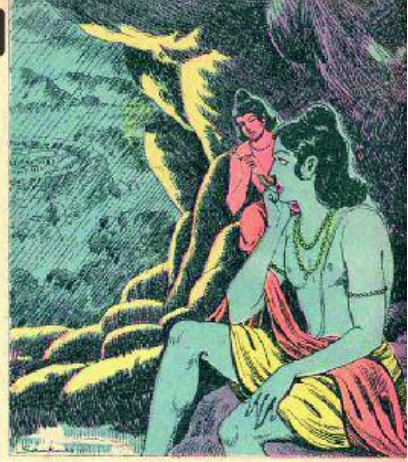
सुग्रीवाचा निरोप घेऊन राम लक्ष्मण प्रस्रुण पर्वतावर गेले. त्या पर्वतावर पुष्कळ गुहा होत्या. त्यांतील विशाल व सोईची अशी एक गुहा पाहून ते दोघे तेथें राहूं लागले. त्या गुहेजवळूनच एक नदी वाहात होती. पर्वताच्या उंचसखल प्रदेशावर नाना तऱ्हेचीं फळें फुलें असलेले वृक्ष पसरलेले होते. जिकडे तिकडे हिरवळ पसरली होती. चारी बाजूची वनश्री फार आल्हादकारक वाटत होती. रामानें पावसाळ्याचे चार महिने, ह्याच पर्वतावर घालविले.

वर्षाऋतु संपत आल्यावर राम सुग्रीवाची वाट पाहूं लागला. कारण ठरल्याप्रमाणें आतां सुग्रीव सीतेच्या शोधार्थ रामाला मदत करण्यासाठीं येणार होता. पण अजून कांहीं तशी चिन्हें दिसली नाहींत.

वर्षाकाल संपून शीतकालाला सुरवात झाली. तरी सुग्रीवाकडून कांहीं बातमी नाहीं, निरोप नाहीं, कांहीं नाहीं. दिवसे दिवस राम निराश होत चालला. लक्ष्मण त्याला धीर देई, परंतु रामाच्या मनाचें समाधान होत नसे.

इकडे सुग्रीव आपली बायको रुमा व वालीची बायको तारा ह्यांच्या सह आपले दिवस भोग विलासांत घालवीत होता. राज्यकारभाराचें काम सुद्धां त्यानें मंत्र्यावर सोपविलें होतें. मग रामाच्या कामाची त्याला कोठून आठवण राहाणार? तो ती गोष्ट पार विसरूनच गेला.

मारुतीला सुग्रीवाच्या जबाबदारीची कल्पना होती. तो सुग्रीवाला म्हणाला—

"सुग्रीवा, तुला राज्य मिळालें आहे. तुझ्या शत्रूचें दमन झालें आहे. तुझ्या राज्यांत सर्वत्र शांतता नांदत आहे. परंतु तुझ्यावर एक मोठी जबाबदारी आहे आणि ती तूं विसरला आहेस. रामाला मदत करण्याचें तूं वचन दिलें आहेस आणि त्या कर्तव्याला जागणें तुझें कर्तव्य आहे. राम तुझ्या मदतीची वाट पाहात आहे. त्यानें अजून सूचना दिली नाहीं. पण मला वाटतें त्याच्या कडून सूचना येण्याची वाट पाहाणें लज्जास्पद आहे. आपण आपल्या शब्दाला जागलें पाहिजे त्यांतच चांगूलपण आहे."

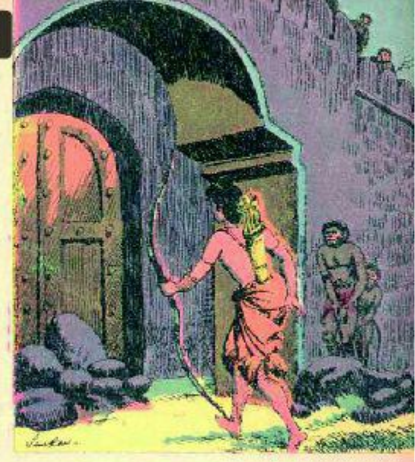
हनुमानानें सुचविल्याबरोबर सुग्रीवानें नीलाला बोलावून सर्व सैन्य सज्ज करण्यास सांगितलें. नंतर अंगद व नलाला बोलावून जांबवान आदि बलाढ्य वानरांना आपापल्या सेनेसह बोलावून आणण्यास सांगितलें.

इकडे शरद ऋतु अर्धा होऊन गेला तरी सुग्रीवाचा पत्ता नाहीं म्हणून राम चिंतित होता. एक दिवस लक्ष्मण नित्याप्रमाणें सकाळीं उठून रानांतून फळें फुलें घेऊन आला तो राम अत्यंत दुःखी होऊन बसल्याचें त्यानें पाहिलें. त्यालाहि वाईट वाटलें तरी त्यानें रामाला धैर्य धरून कर्तव्य करण्याविषयीं चार गोष्टी सांगितल्या. त्यावर राम म्हणाला "लक्ष्मणा, इतके दिवस कसे तरी दुःखानें घालविले. परंतु आतां हें दुःख असह्य झालें आहे. चार महीने होऊन गेले तरी अजून सुग्रीवाचा पत्ता नाहीं. त्याचें काम झालें. तो निर्भय झाला. आतां त्याला आपल्या शब्दाची आठवण नाहीं. त्याला वाटत असेल राम काय बापानें हांकलून दिलेला राज्यभ्रष्ट राजकुमार आहे. रानोमळ हिंडतो आहे. त्यांतून त्याच्या बायकोला रावण पळवून घेऊन गेला आहे. त्याची काय पर्वा करायची? पण मी ज्या प्रमाणें वालीला मारून टाकलें त्याप्रमाणें सुग्रीवाला सुद्धां मारून टाकीन. एवढेंच नव्हें तर त्याला निर्वंश करून टाकीन. लक्ष्मणा, तूं सुग्रीवाकडे जा आणि त्याला आपल्या वचनाची जाणीव करून दे. त्याला सांग कीं जो आपलें वचन पाळत नाहीं, जो प्रत्युपकार करीत नाहीं. अशा प्राण्यांच्या शवाला कावळे किंवा गिधाडें सुद्धां शिवत नाहींत. जा! लक्ष्मणा, तूं किष्किंधेला जाऊन तुला योग्य वाटेल त्या प्रमाणें सुग्रीवाला त्याच्या वचनाची आठवण करून दे."

"तूंच त्याला राज्य मिळवून दिलेंस, तूंच त्याची बायको त्याला परत मिळवून दिलीस, तरी सुद्धां तो तुला कसा विसरला? आतां अगदीं भोगविलासांत मग्न होऊन सर्व कांहीं विसरून गेला आहे. असल्या राजाला खरें पाहतां राज्यावरून हुसकावून लावलें पाहिजे. त्याची गय करून चालणार नाहीं. मी त्याला वालीच्या मार्गालाच लावतों. आपल्या कामाला अंगद व इतर सर्व थोर थोर वानरें आहेतच." असें म्हणत धनुष्यबाण उचलून लक्ष्मण तावातावानें बाहेर पडला.

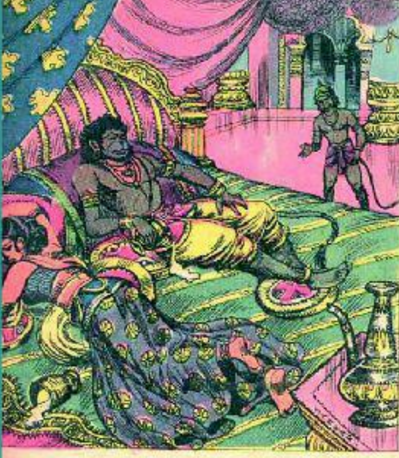
"लक्ष्मणा! तुला क्रोध जरा जास्त आहे. तेव्हा रागांत जाऊन तूं एकादवेळेस मित्रवधसुद्धां करशील. पण तसें करूं नकोस. अरे, विलंब एवढाच त्याचा अपराध आहे. त्यासाठीं त्याला मृत्युदण्ड देणें ठीक नाहीं. तूं त्याला नीट समजावून सांग" रामानें लक्ष्मणाला शांत करीत म्हटलें.

रामानें लक्ष्मणाला शांत जरी केलें तरी त्याचा राग कमी झालेला नव्हता. तो रागारागानेंच किष्किंधानगरीस गेला. त्याचे लाल लाल डोळे पाहून तेथील

वानरांना वाटलें कीं शत्रूच आला आहे. म्हणून तीं त्याला मारण्यासाठीं मोठ मोठीं झाडें उपटूं लागलीं. पण लक्ष्मणानें त्यांच्याकडे रागारागानें पाहतांच तीं सर्व त्याला भिऊन पळून गेलीं. तेवढ्यांत कांहीं वानरांनीं जाऊन सुग्रीवाला सूचना दिली. पण ताराशीं विलास करण्यांत गर्क झालेल्या सुग्रीवानें त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें.

सुग्रीवाच्या मंत्र्यांनाहि लक्ष्मण येत असल्याची खबर मिळाली. म्हणून अंगदाला पुढें करून ते त्याला सामोरे जाण्यास निघाले. खरोखरच लक्ष्मण येत असलेला

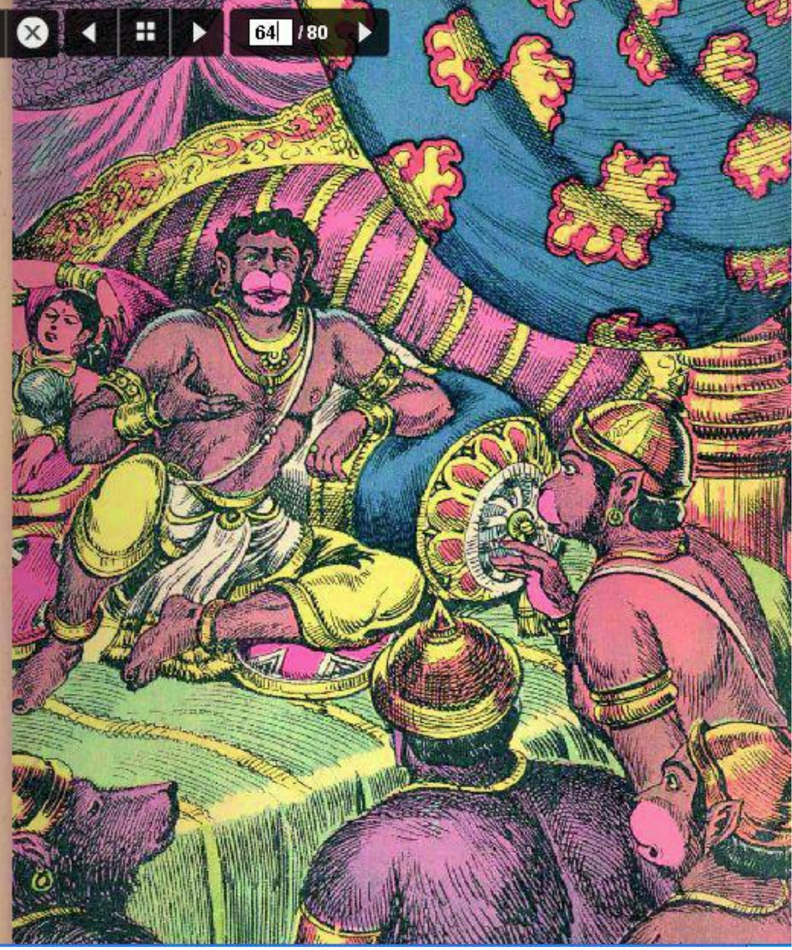
त्यांना दिसला. तो क्रोधानें लाल झालेला होता. अंगदाला पाहून तो म्हणाला– "अंगदा, सुग्रीवाला सांग कीं मी त्याची भेट घेण्यास आलों आहे."

अंगद भीतभीतच सुग्रीवाकडे गेला. प्रथम माता तारा व नंतर सुग्रीव दोघांना वंदन करून त्यांना लक्ष्मणाचा निरोप सांगितला. त्यावेळी सुद्धां सुग्रीव धुंदींतच होता. त्यामुळें त्यानें अंगदाच्या बोलण्या-कडे लक्ष दिलें नाहीं. परंतु थोड्याच वेळांत बाहेर आरडा ओरड सुरू झाली. ती ऐकून मात्र सुग्रीव खाडकन सावध झाला.

अंगद, प्लक्ष आणि प्रभाव नांवाच्या सुग्रीवाच्या मंत्र्यांबरोबर पुन्हां सुग्रीवाची भेट घेण्यासाठीं गेला. ह्यावेळीं त्याची धुंदी थोडी कमी झालेली दिसली. अंगदानें जेव्हां सांगितलें कीं लक्ष्मण भेटावयास आला आहे तेव्हां त्याला वाटलें कीं तो कांहीं रिकाम्या हातानें आला नसणार आणि त्यांतून तो रागावलेला आहे. म्हणजे नक्कीच तो धनुष्यबाण घेऊन आला असणार. म्हणजे आतां कांहीं त्याची धडगत नाहीं. तेव्हां तो आपल्या मंत्र्यांना म्हणाला– "माझ्या हातून कांहींहि अपराध झाला नसतांना हा लक्ष्मण माझ्यावर कां रागावला आहे? माझी चाहाडी तर कोणी त्याच्याशीं केली नसेल? कांहींहि करून त्याच्या रागाचें कारण ओळखून काढलें पाहिजें. मला रामलक्ष्मणांची भीति वाटते, असें नाहीं. पण मित्राच्या रागाचें कारण तर समजलें पाहिजे ना? रामाच्या उपकाराची परतफेड करणें मला तरी शक्य नाहीं."

सुग्रीवाचें हें बेफिकीर उत्तर मारुतीला मुळींच आवडलें नाहीं. तो म्हणाला– "राजा, राम आपल्यावर रागावला असेल तर त्यांत काय चूक आहे? आपल्याला

आपल्या शब्दाची आठवण नाहीं. मग प्रायश्चित्त हें भोगलेंच पाहिजें. रामानें तुझ्यावर जे उपकार केले आहेत ते तूं विसरलास. आपल्या चांगुलपणामुळें रामानें आजवर गय केली. पण लक्षांत ठेव. जर का वेळेवर तूं आपल्या कर्तव्याला जागला नाहींस तर हें किष्किंधेचें राज्य, हें वैभव किंबहुना स्वतःचा प्राणदेखील गमावून बसशील. मला सांगावयाचें तें मी सांगितलें. पुढें तूं व तुझें नशीब."

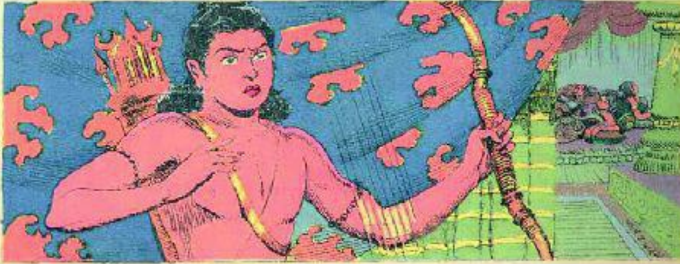
एवढ्यांत लक्ष्मण सुग्रीवाच्या वाड्यांत येऊन पोहोंचला. सुग्रीवाला लक्ष्मण समोर येण्याची भीति वाटल्यानें त्यानें तारालाच पुढें पाठविलें.

"कोणाकडून अपराध घडला काय? क्षमा असावी." तारा म्हणाली.

"सुग्रीव सर्व कांहीं विसरून गेला आहेसें दिसतें." लक्ष्मण म्हणाला.

लक्ष्मणाचा क्रोध शांत करीत व त्याला आंतमध्यें बोलावून नेत तारा म्हणाली– "सुग्रीव आपलें कर्तव्य विसरला नाहीं. त्यानें निरनिराळ्या ठिकाणाहून आपापल्या सैन्यासह मोठमोठ्या वानर राजांना बोलाविलें आहे. थोड्याच दिवसांत ते येतील."

आंत गेल्याबरोबर निशेंत चूर असलेला सुग्रीव त्याला दिसला. त्याबरोबर लक्ष्मणाच्या तळपायाची आग मस्तकाला गेली. तो म्हणाला–"सुग्रीवा! तूं मित्राला फसविलें आहेस. वालीची काय अवस्था झाली, माहीत आहे ना? तुला सुद्धां तोच रस्ता धरावा लागेल लक्षांत ठेव, नाहीं तर कामाला लाग."

२०. इग्वाजचा धबधबा

इग्वाज नदी ब्राझीलच्या दक्षिण पठारावरून पश्चिमेकडून पूर्वेकडे वहात जाते व आठशें मैलांच्या प्रवासानंतर 'परना' नांवाच्या नदीला मिळते. ह्या नदीला अनेक धबधबे आहेत. त्यांत इग्वाज नांवाचा धबधबा सर्वांत मोठा असून अर्जेंटाईन ब्राझील पराग्वे सीमेपासून १२ मैलाच्या अंतरावर आहे.

ह्या पूर्वीच्या प्रवाहावर देखील नदीचे तीन चार धबधबे आहेत त्यामुळें आणखी एक प्रवाह होऊन तो पुन्हां मूळ प्रवाहास मिळतो. हा प्रवाह १८० फुटावरून खालीं पडतो. नदी एके ठिकाणीं ७६० फुटावरून खालीं उडी घेते.

पावसाळ्यांत ह्या धबधब्याची रुंदी १३००० फुटाहून देखील अधिक होते. तेव्हां जगांतील प्रसिद्ध नायगरा व व्हिक्टोरिया धबधबे ह्याच्या समोर अगदींच लहान वाटूं लागले तर त्यांत नवल काय?

